

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen
en van het internationaal studiekomitee voor ommevangsreuzen

Redaktie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B 9620 Zottegem

Redaktieleden : Maurits Broeckhove, Lic. Marcel Daem,

Dr. René Haeseryn, A. Gaston Homblé.

Ruil en Recensiedienst : Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B 9000 Gent.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

Prijs : 75 F

INHOUD

A.G. HOMBLE. De vroedvrouw in de pikturale voorstelling van het Kerstgebeuren	122
M. DAEM. De rammelaar	128
G. PUIMEGE. Bijdrage tot de geschiedenis van het Ambachtelijk Beroep, Koperslager	131
REDAKTIE (R.v.d.L. en M.D.). De auteur Georges Puimège	145
A. ELOY. Bronnenmateriaal voor het inventarizeren van ambachtelijk landbouw- gereedschap, De Landbode, 1891-1914 (vervolg)	147
ZOEKEN EN ZANTEN	
Joegoslavië. Folklore en kleding. — R. van der Linden	126
Gent, Museum voor Volkskunde. Wafelijzer met aanduiding van recept. — R. van der Linden	127
BOEKBESPREKING	
R. Ooghe, F. De Brabandere en Ph. Despriet. — Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen, Deel I. A.G. Homblé	159
Ph. Despriet. — Twintig Zuidwestvlaamse hoeven, tweede deel. A.G. Homblé	159
Jos Ghysens. — Een musicerende stad. JVH	160

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van v.z.w.
Noordstarfonds, Gent, het Stadsbestuur van Gent en het
Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen

De vroedvrouw in de pikturale voorstelling van het Kerstgebeuren

Talrijk zijn de geboortetaferelen die van uit de prehistorie tot in onze tijd een rijkdom aan beeldend materiaal verschaffen. Dit materiaal is zeer leerrijk, omdat het ons inlicht omtrent zeden en gebruiken, rituele geplogenheden en volksreligieuze opvattingen. De kunstwerken, al dan niet uitgevoerd met religieuze bedoelingen, verstrekken gegevens over de aanwezigheid van vroedvrouwen bij de nativiteit van Christus.

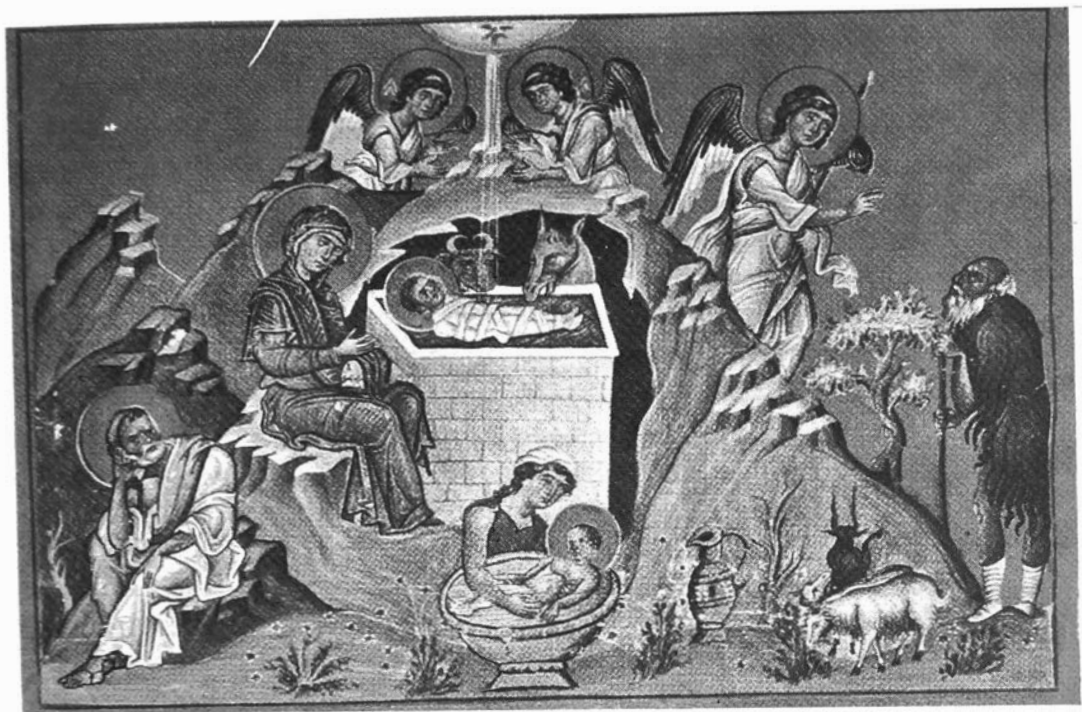
De apocriefe schriften verrijkten de evangelische schriften met een aantal bonte volkse verzinsels die de kunst in de vijfde eeuw in haar ikonografie betrok. Deze schriften kunnen als een merkwaardig voorbeeld gelden van wat de Fransen *la faculté fabulatrice des foules* noemen. In het volksverhaal over de geboorte van Christus dat geen historisch verslag inhoudt, steken een aantal onwaarschijnlijkheden, gestoffeerd met fantasie. Vandaar stammen de verschillende nativiteitstaferelen met de aanwezigheid van de vroedvrouw. Zo zien wij in de twaalfde eeuw op een nativiteitsfresco in de Sint-Niklaaskerk te Prilep (Joegoslavië) en in de Orphaniskerk van Thessalonica (veertiende eeuw) (1) een vroedvrouw afgebeeld.

Het volksrealisme, dat zich uit in een gemoedelijke vroomheid wordt in dergelijke pikturale scheppingen weergegeven. Dit komt duidelijk tot uiting in de uitbeelding van de Madonna del Latte, voedende Madonna, die teruggaat tot de Byzantijnse 'ralacto trephonsa, zogende vrouw. Het volk hield van een kunst die zin en betekenis had en de religieuze thema's voorstelde zoals het die zelf beleefde om daarin de meest volkomen uitdrukking van zijn vroomheid te ontdekken. Toch blijft de realistische stijl onderworpen aan een hogere wet, aan een schatting voor de eerbied van bovennatuurlijke machten. Deze zintuigelijke ervaring van het volkse inzicht ten gunste van het onwrikbare geloof in het wonderbare maakt het mogelijk de stijl van de nativiteitsuitbeeldingen met vroedvrouwen te begrijpen. Ondanks het zwaar aardse en de overrompelende veelheid aan realistische bijzonderheden die je op nativiteitsvoorstellingen aantreft, wisten de meeste kunstenaars door hun werk de volksdevotie te beroeren.

Een ongewone voorstelling van de geboorte Christi die ik in de Vatikaanse bibliotheek mocht bewonderen, gaf aanleiding om van volksikonografisch standpunt de aandacht te vestigen op een weinig bekend

---

(1) Dom R. LECLERCQ: *Manuel d'Archeologie*. Paris, 1907.

Miniatuur uit het Menologion van Keizer Basilius II,
Omstreeks 1100, Vatikaanse bibliotheek, Rome

onderwerp : de vroedvrouw bij de geboorte van Christus. De miniatuur in kwestie is afkomstig uit het Menologion van Keizer Basilius II omstreeks 1100. Maria is gezeten links van een altaar waarop het Jezuskind ligt, vooraan, aan de voet van het altaar geeft een vroedvrouw het naakte Jezuskind een bad. Ongewoon is hier de tweevoudige afbeelding van het Jezuskind, eenmaal als een Egyptische mummie gebunseld op het altaar, en anderzijds naakt in het bad; de symboliek verwijst duidelijk naar de goddelijke en menselijke natuur. Dezelfde dubbele aanwezigheid troffen we aan op een schilderij uit de school van Giotto, in de basiliek van de H.-Franciskus te Assisië. In tegenstelling met voorgaande zijn hier twee vroedvrouwen met het baden bezig. Ook te Padua in de Serovignikapel mochten wij een fresco van Giotto bewonderen, met een vroedvrouw op de nativiteitsvoorstelling.

Wanneer wij het ikonografisch materiaal omtrent de nativiteit onderzoeken, treffen wij ongetwijfeld de invloed aan van de wisselende culturen en de volkse geladenheid naargelang van het tijdperk van het ontstaan. In de allervroegste voorstellingen zijn de personages weinig talrijk en is de plaats van het gebeuren niet duidelijk omschreven. In latere voor-

stellingen verschijnen stilaan meer personen, en ook vrouwen die de barendende bijstaan. Op een zestiende eeuwse Russische ikoon zien wij een overvloed aan symbolen, o.m. een vroedvrouw die het kind baadt in een kelk. (2)

Een legende uit de Proto-Evangeliën vertelt dat twee vrouwen zich naar de grot begaven waar een tengere maagd zoëven de verlosser baarde. In de Proto-Evangeliën van Jakobus en Mattheus worden zelfs de vroedvrouwen bij name genoemd, het zijn Salome en Mea (Jacobus) en Salome en Zelona (Mattheus). (3) Dit verhaal werd niet alleen door de oosterse, maar ook door de westerse kunstenaars geïnterpreteerd; een voorbeeld is de nativiteitsuitbeelding door Rogier Van der Weyden in het Museum voor Schone Kunsten te Dijon waarop wij de twee apocriefe vroedvrouwen aantreffen. De Jong getuigt hier voor het opzettelijke en het volkse van de legende. (4)

In de Koninklijke Bibliotheek Albert I te Brussel troffen wij een getijdenboek aan, gekatalogeerd onder Hs. IV-1113, afkomstig uit de Zuide-

Getijdenboek. Zuidelijke Nederlanden, 1455, Hs IV, 1113, fol. 37 r°,
De geboorte van Christus, Vroedvrouw met waskuis en doek,
Kon. Bibl., Brussel

(2) L. OUSPENSKY : *La Théologie de l'icône dans l'Eglise Orthodoxe*, Paris, 1960, 220

(3) Proto-Evang. Jakobus H.XIX-XX; Mattheus H.XIII.

(4) J. DE JONG : *Handboek der Kerkgeschiedenis*. Utrecht, 1936 ³, deel I, 146.

lijke Nederlanden, gedateerd omstreeks 1455. Dit perkamenten handschrift is overvloedig voorzien van drieënveertig gehistorieerde initialen waarin de kunstenaar op een zeer kleine ruimte, aantrekkelijke taferelen schilderde die niet alleen het oog strelen, maar als inhoud volkskundige waarde bezitten. De anonieme kunstenaar biedt zeldzaam materiaal met elementen die weinig in gebedenboeken voorkomen; f° 37 r° biedt een versierde letter D met de nativiteitsvoorstelling waar een vroedvrouw met waskuip en een doek in voorkomt.

Het kind is naakt voorgesteld, in tegenstelling met andere voorstellingen waar het gebunseld is. De perfectie in de uitvoering van kleding en attributen moet, bij zijn kleinschaligheid, niet onderdoen voor het werk van de kunstenaar van de Vyssi Brod cyklus uit het Museum van Hohenfurth, dat wij ter vergelijking met de uitbeelding van vroedvrouwen op nativiteitsvoorstelling als dokument afdrukken.

Nativiteit 14e schilderij van de meester van Vyssi Brod,
Museum Hohenfurth

Wij zijn de mening toegedaan dat het opsporen van ikonografisch materiaal in verband met een zeldzaam thema aangaande de vroedvrouw ten stelligste de volkskundige aandacht verdient. We houden rekening met het koncilie van Trente, waar besloten werd dat teveel werd toegegeven aan onhoudbare volkslegenden in de pikturale religieuze uitbeeldingen, en dat er wijzigingen in het werk van de kunstenaars opdaagden. Vanaf de vijftiende eeuw zal de afbeelding van de vroedvrouw bij het nativiteitsgebeuren slechts sporadisch voorkomen. Klassifikatie en bestudering van ikonografisch materiaal zijn een primordiale vereiste waar de volkskunde en de archeologie elkaar vinden.

A.G. Homblé

Zoeken en Zanten

Joegoslavië. Folklore en kleding.

Dat het woord «folklore» ook ingeburgerd is in de Oostbloklanden, meen ik te kunnen afleiden uit een drukwerkje dat publiciteit maakt voor

T-shirts. Op het kaartje, formaat 15 X 10 cm, staat gedrukt : The T-shirt Center of Dubrovnik, aangevuld met een tekening van T-shirt waar op staat «Folklor Dubrovnik». In deze oude Romeinse stad Ragusa, staat het woord 'folklor' eerder in verband met de uitingen van toegepaste volkskunde, die in de loop van de zomer in de stad tot leven komt : optreden van volkskunstensembles, manifestaties, markten, enz.

Het loont immers de moeite aan te halen (en te verzamelen) hoe het woord 'folklor' leeft op opschriften, op kledij, enz. Het gaat telkens om een ander of specifiek facet in het rijke kader van de studie van het levend volksleven.

Eksemplaar : Kon. Bond der Oostvl. Volkskundigen, Gent

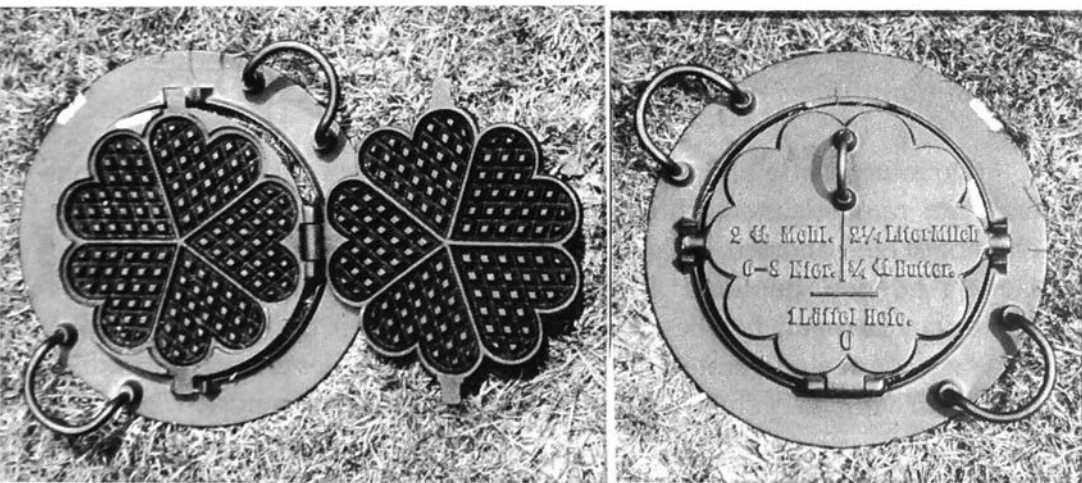
R. van der Linden

Gent - Museum voor Volkskunde. Wafelijzer met aanduiding van recept

Over wafelijzers bestaan niet zovele publikaties. Het ligt voor de hand, dat je er allerlei soorten aantreft, inzake formaat, grondstof en som maar op. Weinigen denken er aan een «aanwijzing van een recept» op een wafelijzer aan te treffen. Dit is het geval met het wafelijzer dat U aantreft in het huisje van de kloefkapper, op de kachel.

Het tuig, in gietijzer vervaardigd, vertoont de vorm van vijf aaneensluitende harten rond een centraal punt. Elk hart bevat vertoont vijftwintig kopjes, zes telkens langs de zijwand. De bovenrand is met twee bogen getekend. Een U-vormige handgreep is bestemd om het deksel van het wafelijzer op te lichten. Links en rechts is een uitspringend asje aangebracht om in een gleuf van het daarbij horend vuurdeksel te kunnen draaien. Op het deksel lees je in het Duits :

2 Mehl.   2 1/4 Liter Milch
6-8 Eier.   3/4 Butter
1 Löffel Hefe
O

Het daarbij passend vuurdeksel kun je optillen door middel van twee in kromme U-vorm omgebogen handvatten, die in aslijn tegenover elkaar ingewerkt zijn.

Langs de rand, centraal tussen de handvatten, bemerk je de aanwijzing O, wellicht als tekenmaat, tegenover de O, onderaan het recept. De diameter van het ijzer bedraag 20,5 cm, en die van het vuurdeksel 29,5 cm.

De heer en mevrouw Brossé hebben het voorwerp geschonken in 1965. Nummer van de betrokken inventariskaart : V.G. 65-45-1 & 2.

Wie kan nog wafelijzers met de aanwijzing van het recept seinen ?

R. van der Linden

DE RAMMELAAR

Het artikel van Idès Cammaert over «De Rammelaar» in Oostvlaamse Zanten verschenen (1) bracht talrijke wetenswaardigheden aan het daglicht over een voorwerp dat algemeen bekend is als speelgoed. Volgens sommige auteurs zou de rammelaar thuishoren onder de rubriek volksgeloof, n.l. als amulet en talisman.

In onze bijdrage ontleen we uit het artikel van Idès Cammaert een paar ideeën, qua materiaal en qua vorm van de rammelaar, die we achteraf nog eens gaan bekijken. We citeren *In het Oude Egypte werden sommige rammelaars vervaardigd uit aardewerk en beschouwd als muziekinstrument. Opgravingen uit Hittitische, Egyptische, Griekse en Romeinse perioden brachten tal van aardewerk-rammelaars aan het licht. Uit de Ptolemeïsche periode (323 tot 30 v. Chr.) dateren rammelaars vervaardigd uit edel metaal, ijzer of vlechtwerk die in het graf werden meegegeven. De musea bieden interessant materiaal voor wat de studie van de vorm betreft. De oudste rammelaars lijken meer op een goedendagwepan dan op een speeltuig.*

De interessante bijdrage van Idès Cammaert, specialist in en verzamelaar van rammelaars trachten we in deze bijdrage aan te vullen met archeologische vondsten uit eigen bodem : Tongeren, Tienen, Antwerpen, Gent, Andenne, Lantinne. Ter plaatse gevonden rammelaars of fragmenten ervan brengen het bewijs, dat bodemvondsten uit ons land geen te verwaarlozen studiemateriaal schenken. Meteen leveren zij dankbaar materiaal voor vergelijkende studie met buitenlandse vondsten.

De cultuurhistorische betekenis en evolutie van de rammelaar nemen we nogmaals onder de loupe, n.l. de rammelaar als grafoffer, rammelaars van aardewerk, de vorm van rammelaars. De gegevens die Idès Cammaert daarover verstrekt heeft, confronteren we met archeologische vondsten.

Rammelaar als grafoffer

Allereerst vragen we aandacht voor een studie van W. Vanvinckenroye, onder de titel Gallo-Romeinse grafvondsten uit Tongeren (2), en

(1) OVZ, 54 (1979), nr. 6, 223-230, ill.

(2) W. VANVINCKENROYE. *Gallo-Romeinse grafvondsten uit Tongeren*. 1963. Prov. Gallo-Rom. Museum, Grafmobielier, afb. 55, 95.

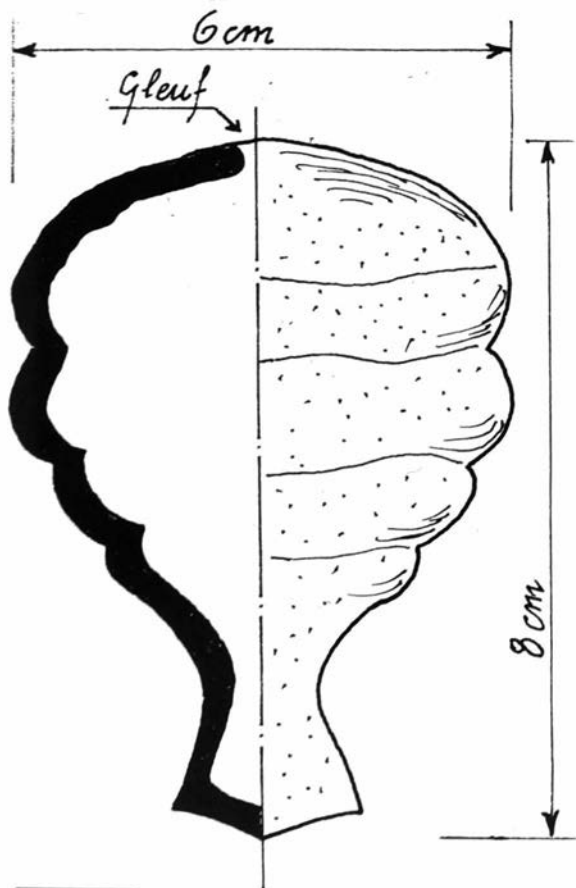

waarin hij een rammelaar als graffier beschrijft en vergelijkt. Hij vermeldt de Tongerse bodemvondst als volgt. *Twee ronde bronzen schijfjes van 49 mm doormeter. De rand is S-vormig geplooid terwijl het midden-deel voorzien is van een opening. Beide schijfjes lagen met de holle opening over mekaar. Dergelijke schijfjes, die meestal in paren voorkomen, zouden als schelletjes van een rammelaar te beschouwen zijn. Ze komen eveneens voor in de tumulus van Tienen.*

De vondsten te Tongeren en Tienen tonen aan dat ook de Galliërs met de rammelaar en met het gebruik ervan, als graffier, vertrouwd waren. Het begrafenisgebruik van de Ptolemeërs, driehonderd jaar vóór Chr., was dus hier in de Gallo-Romeinse periode nog in zwang gebleven.

Rammelaars van aardewerk

Onder de titel *Rammelaars in zogenoemd Andenne-aardewerk* beschrijft Tony Oost in het tijdschrift *Stadsarcheologie* (3) een reeks vondsten die aantonen dat rammelaars in aardewerk een commercieel artikel waren, reeds bekend in de vroege middeleeuwen. Hij beschrijft de vondst-

Reconstructie door M. Broeckhove op ware grootte van een rammelaar in Andenne-aardewerk.

Vorm en beschrijving ontleend aan artikel van Tony OOST «Rammelaars in z.g. Andenne-aardewerk», *Stadsarcheologie*, Gent, 4de jg., 1980, nr. 3.

(3) *Stadsarcheologie*, Viermaandelijks tijdschrift van de Gentse vereniging voor stadsarcheologie, 4 (1980), nr. 3, 9-14, geïll.

en op vier vindplaatsen : Antwerpen, Gent, Andenne, Latinne. De vondsten worden Andenne-aardewerk genoemd. Hij geeft een beschrijving van de vorm en het uitzicht van de rammelaars die hij geïnventariseerd heeft. *De rammelaar in z.g. Andenne-aardewerk is, zoals veel huidige rammelaars, samengesteld uit een min of meer regelmatige bol voorzien van een steel. Bovenaan in de bol is er een kleine gleuf of ronde opening voor een betere klankweergave. De klank wordt veroorzaakt door een los klompje baksel in de bol. De bovenkant van de bol is rond, de opening zowel aan de binnen- als aan de buitenkant oneffen. Aan de binnenkant lopen de draairingen van de bol spiraalvormig verder in de steel. De steel is cilindrisch en grotendeels hol.* (4).

Uit bodemvondsten in Antwerpen (Vleeshuis, Gildekamerstraat, Stadspark) zijn zestien exemplaren herkomstig, waarvan geen enkel volledig is. De fragmenten zijn herkomstig van de bol of van de steel van de rammelaar; hard baksel : witte, beige, oranje, grijs-witte kleur; grotendeels bedekt met loodglazuur; datering 1075-1225.

Lic. Veerle Van Doorne vond in 1980 te Gent, Bennesteeg, een fragment van de bovenkant van een rammelaar, n.l. een bol; witachtig hard baksel; grotendeels bedekt met loodglazuur; datering 13de-14de eeuw. Student G. Van den Eynde vond te Gent een steelfragment van een rammelaar, bodemvondst St.-Macharius, St.-Baafsabdij. In Andenne (prov. Namen) werden drie steel- en één bolfragment gevonden, wit baksel met loodglazuur, periode 1075-1300. In Latinne (prov. Luik) vond men een bolfragment, wit baksel met loodglazuur; te dateren 12de-13de eeuw.

Tony Oost constateert dat de bodemvondsten die hij beschrijft, in zijn artikel typologisch niet te rangschikken zijn.

We hopen door de aangehaalde archeologische vondsten de volkskundige enquête over de rammelaar te hebben verrijkt. Andermaal heeft de archeologie haar goede diensten bewezen aan de volkskunde en ons geholpen om de kunsthistorische en volkskundige aspecten te ontdekken die in de rammelaar nog verborgen zitten.

M. Daem

---

(4) Idem, 13.

Bijdrage tot de geschiedenis van het Ambachtelijk Beroep KOPERSLAGER

Zegel van het ambacht der smeden en van de koperslagers
Rijksarchief Gent, Rijke Gasthuis, oorkonde 1377-78.

Het Gentse ambacht van de helm- en koperslagers was vanaf de Carolijnse Concessie (1540) een afdeling van het grote gilde der smeden. De koperslagers genoten het voorrecht dat zij alleen alle soorten van geslagen koperwerk mochten verkopen en leveren. De meesterproef bestond uit het slagen of maken van een koperen ketel om hammen te koken en een koperen melkkan.

De patroonheilige van de koperslagers was St.-Elooi, afgebeeld als bisschop; in de linkerhand een staf, het teken van zijn waardigheid. In de rechterhand houdt hij de hamer, het zinnebeeld van zijn beroep.

I. Koperen sier- en gebruiksvoorwerpen. Legering en techniek

Koperen voorwerpen, zowel artistieke stukken als haard- en keukengerie, hadden door de eeuwen heen en hebben, zeker in onze tijden, een

sterke aantrekkingskracht. Onze kerken, musea en woningen worden er - soms overdadig - mee versierd. Is het de goudglans, die hier een rol speelt of de sierlijke vormen, die aan deze pronkstukken kunnen gegeven worden, die het bezitsverlangen aanmoedigen? Feit is dat er nog veel bestaat, zelfs in de nederigste woningen. Er is echter, in dit metaal en zijn legeringen, veel moois, tot kanonnen hersmolten. In beide oorlogen dienden alle koperen voorwerpen (non-ferro-metalen) ingeleverd te worden. We weten wel dat ieder gezin iets inleverde en de rest verstopte. Bij ons werd alles in een breedgetakte palmhaag gestopt. Daar zochten de Duitsers niet eens in.

In de late Middeleeuwen vond men in patriciërswohnungen in Vlaanderen gebruiks- en siervoorwerpen in gesmeed zilver. Het was echter moeilijk om na te gaan of deze zaken niet gemaakt waren in verzilverd messing; ze waren even mooi.

In de woningen van welstellende ambachtslieden was dit alles in glanzend geel of rood koper, hoogstens verzilverd eetgerei. Het was voor de keukenmeid een hele kwarwei al haar koperwerk mooi glanzend te houden; koperkuisen nam veel tijd in beslag. De meeste «mevrouwen» waren daar «difficile» op.

Waren er gebruiksvoorwerpen, die de keuken sierden, er waren ook veel pronkstukken, die de «salon-suit» een rijk aanzien moesten geven. Dat was haardgerei, kandelaars, deurkrukken; verder bronzen beelden, gegraveerde vazen, soms oosterse modellen; ten slotte in brons gegoten tafelpoten. Er was dus wel werk voor koperslaggers en kopergieters.

In de alchemie heeft koper als herkenningsteken ♀ , wordt doorgaans in legeringen gebruikt. Zuiver koper is moeilijk bewerkbaar. Brons is een legering van 80 à 90 % koper en 10 à 20 % tin. Messing, latoen of geel koper is een legering van 65 % koper en 35 % zink. Ieder atelier had zijn legering, al te zien waarvoor het zou dienen.

De beroepen met betrekking tot koper waren: kopergieten o.a. klokken, standbeelden, sierstukken en montage-onderdelen. Koper drijven, hameren of slaan was de werkwijze voor keukengereï, brouw- en distilleerapparaten.

Koper graveren was gebruikelijk vooral voor decoratieve stukken, dikwijls verguld of ingelegd met kleurpasta [cfr. grafplaten]. Gegraveerde koperen platen worden nu nog gebruikt door lijnwaaddrukkers en etsers.

II. De koperslagerij van Alfons Puimège & Zonen te Zaffelare.

Familiegeschiedenis

Alfons Puimège, geboren te Sinaai in 1872, gehuwd met Emma Ganseman (1873-1958), was stichter van het koperslagersbedrijf te Zaffelare, dat hij, met de oudste van zijn zeven zonen : René, Albert, Remi en Karel tot bloei bracht.

Hij stamde regelrecht uit een koperslagersfamilie. Zijn vader Karel (1838-1922) geboren te Oostakker, vestigde zich in 1868 te Sinaai. Hij huwde Clementine Vossaert (1814-1913). Uit dit huwelijk werden acht kinderen geboren, waaronder drie zonen. Alfons, de oudste, werd eveneens als zijn vader, koperslager. Oscar, de tweede zoon, werd blikslager, bedrijf dat zich ontwikkelde tot installeren van sanitairen. Cesar, de kakernest van het gezin, werd electricien. Hij baatte in Sinaai een eigen elektriciteitscentrale uit en bouwde in de twintiger jaren de eerste radio's op accu's.

De grootvader van Alfons Puimège was een volbloed Fransman. Antonius Puimège, ook Puymège en geschreven Puimègou, werd geboren in 1802 in het dorp Laval bij Tulle in het département Corrèze. De koperslagers uit het Central-Massif zijn bekend onder de naam van *Chaudronnier au Sifflet* of als rondreizende koperslagers.

Antonius kwam met enkele familieleden naar Vlaanderen afgezakt. We vinden hem in de archieven van de stad Gent omstreeks 1830. Hij woonde, ongehuwd, op de Oude Beestenmarkt, in een herberg gehouden door Ludovicus Merchie. Hij huwt driemaal. Wij stammen uit het tweede «bedde». Hij vestigde zich te Oostakker en werd herbergier in een duivenlokaal in de Bredestraat. Hij overleed in 1885. De geschiedenis van deze koperslagersfamilie werd gepubliceerd, in eigen beheer, te Zaffelare in 1968 : «Kronijke van het geslacht Puimège». Ik heb deze geschiedenis te danken aan mijn broers-koperslagers die nog in leven zijn, naar hùn «zeggen» kon ik dit schrijven.

Smidse waarin de koperslagerij werd uitgeoefend

Alfons Puimège, zijn vrouw Emma Ganseman en hun elf kinderen woonden te Zaffelare, Dorp 30. In dit ouderlijk huis woont nu de schrijver van deze bijdrage.

Domien Ganseman, vader van Emma, metselaar van beroep, bouwde met zijn knechten dit huis voor zijn dochter. In 1899 was dit huis het mooiste van de straat, zoals we op de oude «postkaarten» kunnen zien. Het had een grote kelder, vier plaatsen beneden en vier plaatsen boven. Op de zolder stond de draaibank om koperen werkstukken te polijsten. Achter het huis werden de stallen gebouwd. In de stal, dichtst bij het huis, werd de smidse ondergebracht. De afmetingen zijn slechts drie bij zes meter. Om zoveel mogelijk oppervlakte muur te hebben, om te kunnen plaatsen wat in een smidse thuishoort, was de deur op een hoek gestoken. Een venster van drie meter lengte op een meter hoogte zorgde er voor om zolang mogelijk met daglicht te kunnen werken. Aan dat venster was de werkbank met twee bankschroeven geplaatst. Onder een open haardschouw was het smisvuur in baksteen gebouwd. De blaasbalg hing vlakbij aan de zoldering. De boormachine stond bij de deur, om ook in lange stukken gaten te kunnen boren. Het aambeeld stond tegenover het smisvuur met aan de muur een rek, met allerlei smee tangen en hamers.

Een koperslager moest ook smid zijn, omdat hij zijn alaam veelal zelf smeedde. Koperen huisraad werd hier gemaakt. Er was alaam, dat in de bankschroef gevezen werd, andere kwam in gaten, daartoe gemaakt in de bank. Er stond een kleine stoel zonder leuning, omdat hameren of planeren zittend gebeurde. Toen de kinderen klein waren, fungeerde moeder Emma als eerste gast, omdat vele stukken, tijdens de bewerking, dienden vastgehouden te worden. Dat was lang niet gemakkelijk voor ons moeder met onze strenge Pa.

Tenslotte een woord over de verlichting van huis en stallen. Tot 1916, jaar dat er een elektrische centrale te Zaffelare geïnstalleerd werd, gebeurde de verlichting met een kareketel. Er werd toen 12 uur en méér gewerkt. Het gas werd verzameld in een klok, die op water dreef in een ietwat bredere ketel dan de klok, beladen met gewichten om de druk te verhogen. De vlam kwam uit een bek achter glas en was met een kraantje regelbaar.

Prijzen en lonen 1899-1926

Het betreft hier geen diepgaande studie. We putten onze gegevens uit het fakturenboek van Alfons Puimège en Zonen.

De oudste rekeningen in dit register dateren van het jaar 1914. De controleur van de belastingen sluit het register op 15/5/1933. De eerste faktuur met zegels dateert van juni 1923. Taks : 1 per duizend. We bezitten ook nog het eerste dagboek van het bedrijf van 1899.

Laat me eerst verhalen welke beroepen Alfons Puimège uitoefende : koperslager, blikslager, fietsenmaker, melkontromers plaatsen, waterputten slaan met zijn broer Cesar, en allerlei pompen plaatsen. Moeder Emma had een winkel van keukengerei, die echter meer een herstelwinkel was van potten en pannen. In alle vaatwerk werden toen nieuwe bodems geklist in koper of galvanisé-plaat. Ik lees : bom in koperen moor voor 1,60 Fr. De daghuren of daggelden waren toen : 0,30 Fr per uur. Een ijzeren boerenpomp kostte met emmer en slot, zonder loden darm : 16,50 Fr. De loden darm wordt aan 3,45 Fr de lopende meter gerekend. Als fietsenmaker was er veel werk, vermits de kaders zelf moesten «gebrazeerd» worden en de wielen gemonteerd. Alle goede burgers hadden toen een fiets. In Sinaai was er een *veloklub* met vaandel, daar had Alfons de stiel geleerd.

De familie Puimège heeft ca. honderd jaar een drankslijterij open gehouden. In 1879 begint Jan Puimège, oom van Alfons, die de zaak overnam. In 1899 kostte een liter genever 1,25 Fr [van 't vat]. Er waren ook feestkanonnen ter beschikking. Eén kilogram poeder kostte 3,00 Fr. Zo was de toestand in 1899.

We nemen het fakturenboek ter hand. In 1913 vragen de stielmannen 0,40 Fr per uur. Een zelf gebrazeerde en zelf gemonteerde fiets kostte toen 200,00 Fr. De verlichting gebeurde nog met karbuurlampen. 10 kg karbure kostte 4,00 Fr. Een nieuwe onderband 7,50 Fr. De loden darm kostte 4,24 Fr de lopende meter. Benzine 0,70 Fr. Het is oorlog, de karbure kost 1,00 Fr het kilogram. Het loon blijft nog 0,40 Fr per uur. Een liter genever kost dan 2,00 Fr.

In oktober 1915 wordt de kerk van Zaffelare verlicht met 18 karburebekken. De hele installatie kostte 311,00 Fr. De karbure kostte 0,70 Fr. Er kwam een openbare verlichting met «lampe Belge»; totale kost 198,00 Fr. Tot eind 1916 rekt vader Puimège 0,40 Fr en voor zijn zoon 0,20 Fr per uur. De «beste naphte» kostte 4,50 Fr.

In 1916, in volle oorlog, wordt te Zaffelare een elektriciteitscentrale gebouwd door architect Homère (sic) Clemminck. Hij wordt door het gemeentebestuur als directeur aangesteld.

Een kilowatt/uur kost 1,00 Fr. Huur van stroommeter : 0,75 Fr voor een maand. Alfons Puimège, die wel een diploma had van treinmachinist, maar niet van electricien, aanvaardde «placementen» te doen aan 40,00 fr de lamp. In de winkel werden van dan af lampen verkocht, 32 «bougies» kostten 2,25 Fr. Alfons en zijn zoon René «legden elektriek» in alle gemeentelijke gebouwen, in het hele klooster en in de kerk, verder in alle huizen van welstellende lieden.

We noteerden het loon per uur van 1914 tot 1926.

Jaar	vader	zoon (° 1901)	Opmerkingen
1914	0.40 Fr	0.20 Fr	
1915	0.40	0.20	
1916	0.40	0.20	
1917	0.50	0.30	
1918 jan.	0.50	0.40	oude cliënten
1918 aug.	0.60	0.50	oude cliënten
1918	0.80	0.60	in het klooster
1918	1.00	0.60	voor de gemeente
1919	0.80	0.60	
1920	1.25	—	soldaat
1920	1.50	1.25	voor de gemeente
1920	1.25	1.25	oude cliënten
1921	1.50	1.50	
1922	1.50	1.50	
1923	2.00	1.50	
1923	2.00	2.00	in het klooster
1924	2.00	2.00	
1925	2.50	2.50	
1926	3.00	3.00	

Oorlogsschade 1914-1918

Opgegeven augustus 1920

1 jaar huispacht	160.00
Gereedschap afgenomen :	
- aambeeld	150.00
- brazeerlamp	70.00
- bankvijs	65.00
- hamer, tangen en sleutels	50.00
Koper afgenomen 80 kgr aan 4 Fr	320.00
Geëmailleerd keukengerief, aan bons	121.00
Carbur, 30 kgr. aan 6 Fr	180.00
12 kgr. aan 6 Fr	60.00
Lampen 6 x 2.50 Fr	15.00
Velolantaarn	20.00
Vleesmolen	22.00
2 velo's afgenomen	400.00
2 velo's gemaakt	7.50
Stoofhaken gemaakt	12.50
Velo gemaakt	15.00
Velo gemaakt	25.00
Bloemisterij	

7.000 araukariaboturen aan 0,50 Fr	3.500.00
Schade aan palmen zonder zorg	200.00
	<hr/>
	5.393.00

III. Van koperen plaat tot moor

In het Gentse wordt een waterketel «moor» genoemd. We denken dat wij aan deze streekgebonden benaming een eenvoudige verklaring mogen geven. Bij onze boeren hing destijds de moor met een verstelbare haal boven de open haard, met als gevolg dat hij roetzwart werd. De vergelijking met de donker gekleurde inwoners van Mauretanië is dan ook voor de hand liggend.

Een moor bestaat uit het lijf, dat gebrazeerd en gemodeleerd wordt. De tuit wordt erin gesoudeerd. Het deksel van de moor wordt geklist. We geven een nauwkeurige beschrijving hoe de koperslager uit een koperen plaat een sierlijke moor tot stand brengt.

Lijf

De koperslager snijdt met een metaalschaar (plaat I, fig. 8) uit een blad rood koper het lijf van de moor. Hiervoor heeft hij in zink gesneden modellen naargelang van de gewenste inhoud. Deze modellen hadden de vorm van de mantel van een opengelegde afgeknotte kegel. De schuine zijden, die bij mekaar moeten komen, worden vlijmscherp gevijld. In een van die zijden worden driehoekjes gekapt met de basis aan het stuk. Bij dun koper worden de te braseren zijden gekrabd met een krabmes (Plaat I, fig. 6 en 7; plaat II, fig. 9 en 10) om de bast te verwijderen, in vaktermen : zuiver maken. Het platte stuk wordt tot een konische buis gevormd op een daartoe bestemd aambeeld (Plaat II, fig. 3). De gave schuine zijde wordt in de driehoekjes geduwd en even plat geslagen. Onder en boven worden handschroefjes geplaatst, zodat de naad klemvast zit.

De naad wordt nu gesoldeerd, in vaktermen genoemd gebrazeerd, met brasure, kleine korrels geel koper gemengd met water en borax. Met een zelfgemaakt lepeltje met lange steel legt de koperslager het soldeersel op de zuiver gemaakte naad. De smidse wordt nu tochtvrij gemaakt. De gast aan de blaasbalg heeft het vuur een gelijkmatige gloed aangelegd. Hij moet de bevelen «meer of minder gloed» stipt opvolgen. Het stuk wordt, in een daartoe bestemde «smeetang» geklemd. De koperslager weet dat geel koper, door inwerking van de borax, iets sneller smelt dan rood koper; ondervinding en stielkennis spelen er de hoofdrol. De naad wordt langzaam rood- en daarna witgloeiend gemaakt. Het soldeersel smelt.

Plaat I. Alaam gebruikt in de koperlagerij

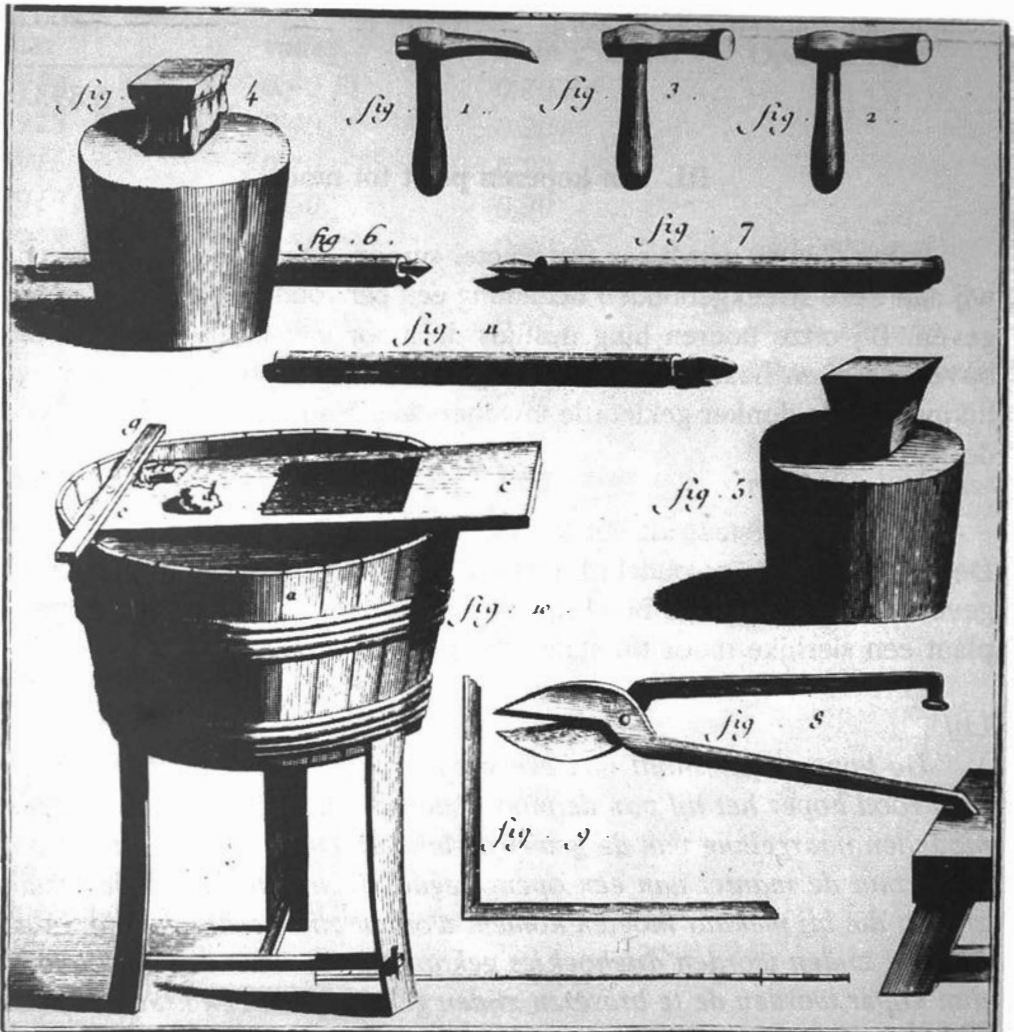

Fig. 1. Hamer om uit te zetten

Fig. 2. id. om op te trekken

Fig. 3. id. om hard te zetten

Fig. 4. Blok met aambeeld overtrokken met huid voor dun koper.

Fig. 5. Blok met aambeeld om te planeren; ook tas genoemd.

Fig. 6 en 7. Krabber om bast te verwijderen

Fig. 8. Metaalschaar

Fig. 9. Winkelhaak

Fig. 10. Waskuip met schrobplank. Franse werkwijze om koper te reinigen met vitriool puijsteen en houtskool

Fig. 11. Polierijzer op draaibank

De illustratie van deze en volgende platen is ontleend aan onderstaande encyclopédie waarin alles te vinden is over de ambachten in Frankrijk in de 18de eeuw. De encyclopedie kan worden geraadpleegd in het Rijksarchief te Gent.

M. DIDEROT et M. D'ALEMBERT, *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*, T. III, Paris, 1753, Chaudronnier planeur.

Waar het te vlug smelt, spuwt de koperslager om af te koelen. Wanneer de naad gesoldeerd of gebrazeerd is, heeft deze een matte glasachtige glans, die later verbrijzeld wordt onder de hamerslagen. Het stuk moet nu op natuurlijke wijze afkoelen, in vakterm: het moet onttemperen of «zacht» worden.

Het lijf wordt gehamerd, in vakterm geplaneerd.

Hiervoor heeft de koperslager twee stukken alaaam nodig: de planeerhamer (plaat I, fig. 3) en het handaambeeld, dat niet op de platen staat. In het bij ons bewaarde alaaam is ook een serie van twintig verschillende hamers. Ik beschrijf onze planeerhamer. De steel zit niet in het midden maar op het uiteinde van de hamer. Aan de steel is hij vierkantig, hij wordt rond met een diameter van 35 mm. Het slagvlak is volkomen glad gepolierd. De zwaarte van de planeerhamer hangt af van de dikte van het koper. Het handaambeeld heeft de vorm van een paddestoel, is een handbreed hoog, boven licht gebogen en gepolijst.

De koperslager gaat, omgord met schootsvel, op zijn stoeltje zitten. Hij legt de moor, of wat morgen een moor zal zijn, op zijn knieën. Hij steekt het handaambeeld in de moor en houdt het tegen het lijf. Hij slaat met het platte vlak van de hamer op de ronding van het aambeeld en verplettert een zeer kleine oppervlakte. Het koper zet een vijfde uit, zodat de ronding van de moor toeneemt. Deze bewerking vraagt veel tijd en moet zorgvuldig uitgevoerd worden. De moor moet volmaakt symmetrisch zijn.

De moor krijgt een rechtopstaand kraagje voor het deksel. Er is volgend alaaam nodig: bolhamer en aambeeld «tas» genoemd (Plaat I, fig. 4 en 5). Het woord «tas» hebben mijn voorvaders uit de Corrèze meegebracht. Het stuk alaaam, waaraan wij de naam tas geven, is kleiner en handiger en wordt in een gat in de werkbank geslagen of in de bankschroef gevezen.

Met een ijzeren passer wordt de hoogte van het kraagje in het lijf gekrast. De gast neemt de moor in beide handen en legt deze met de gekraste lijn, schuin op de tas. Met de bolhammer slaat hij het randje naar buiten. Het wordt daarna zorgvuldig gehamerd. Hij kan hiervoor gebruik maken van schraag of paardje (plaat II, fig. 13).

De konisch gevormde buis krijgt een meer elegante vorm: een rond buikje en een slanke hals. Dit buikje komt er als volgt. De koperslager, nu gaat hij zijn naam waar maken, neemt zijn handaambeeld (plaat II, fig. 17). Dit stuk alaaam stemt niet overeen met de figuur, onder de bol is de staaf slechts een handbreedte lang. Hij gaat, met zijn schootsvel omgord, op een lage stoel zitten zonder leuning. Het lijf ligt op zijn schoot. Hij slaat blutsen naar buiten. Hij kan dat ook in zachte aarde doen. Hij doet dat in verschillende ronden en onttempert als hij het nodig acht.

Om de hals te maken, moet hij het stuk «intrekken». Hij zet zich voor

een tweearmig aambeeld dat mijn voorouders «bogore» noemden, dat in werkelijkheid «bigorne» heet; vertaald «speerhaak» (plaat II, fig. 2). Dit stuk alaaam wordt stevig verankerd in een blok hout in de vloer. Hij neemt de intrekhamer (plaat II, fig. 8) en gaat als volgt te werk. Hij schuift met de ene hand het lijf over de arm met hieltje, hij slaat met zijn hamer een bluts naar binnen, zo gaat hij behoedzaam rond en slaat bij de tweede en volgende ronden steeds een beetje harder. Met veel geduld krijgt hij een golvende lijn in het lijf. De hamer is dusdanig gevijld en gepolijst dat hij als een golfje maakt in het koper. Sommige koperslagers omzeilden deze tijdverliezende bewerking door het lijf uit twee banden te maken en ze aan elkaar te klissen.

Bodem

De bodem in het lijf solderen was betrekkelijk eenvoudig. Op de staak (plaat II, fig. 17) werd, onderaan het lijf, een platrandje geslagen, eerst met de houten hamer en dan met de planeerhamer (plaat I, fig. 3). Het lijf werd nu op een koperen plaat gezet en met een ijzeren stift afgetekend. Met de metaalschaar werd de bodem uitgesneden. De bast werd verwijderd op het randje en op de buitenstrook van de bodem. De bodem was iets groter dan het gat, zodat hij er met de driehoekjes bleef inhangen. De brasure werd zorgvuldig op de naad gelegd en het braseren kon aanvangen. De bodem werd gesneden uit een plaat, iets dikker dan het lijf. Bij het braseren hing het stuk, waterpas, boven het vuur, om de beweeglijkheid te vergroten.

Raadplegen we nu even plaat II figuren 11 en 12. We zien daar het lijf en de bodem van een kasserol kant en klaar om gebraseerd te worden. Bij de Franse methode zijn de stukken meer «getand». In Vlaanderen gebeurde het als hoger beschreven.

Tuit

Het pronkstuk van de moor : de tuit.

Als de geachte lezer in zijn beste kamer op een antiek meubelstuk een handgehamerde moor staan heeft, dan zal het voor de auteur gemakkelijker zijn om de titel van deze paragraaf waar te maken.

Het waren maar de knapste koperslagers, die een tuit uit één stuk konden maken. De tuit heeft onderaan een verzamelruimte en eindigt op een gebogen buisje met opengesperde vogelbek. Soms ook met een valletje om het sputteren op de kachelbuis te voorkomen.

Het plaatsen van de tuit gebeurde als volgt. Op de naad van het lijf van de moor wordt een gat gekapt, nadat met de tuit in de hand, de omtrek in het lijf gekrast is. De tuit wordt in de moor, niet gebraseerd maar gesoldeerd met tin-lood soldeersel. Als de moor dan eens de «pijpen-uit» stond te koken en alle water verdampt was, viel de tuit er uit.

Plaat II. Gereedschap gebruikt in de koperslagerij.

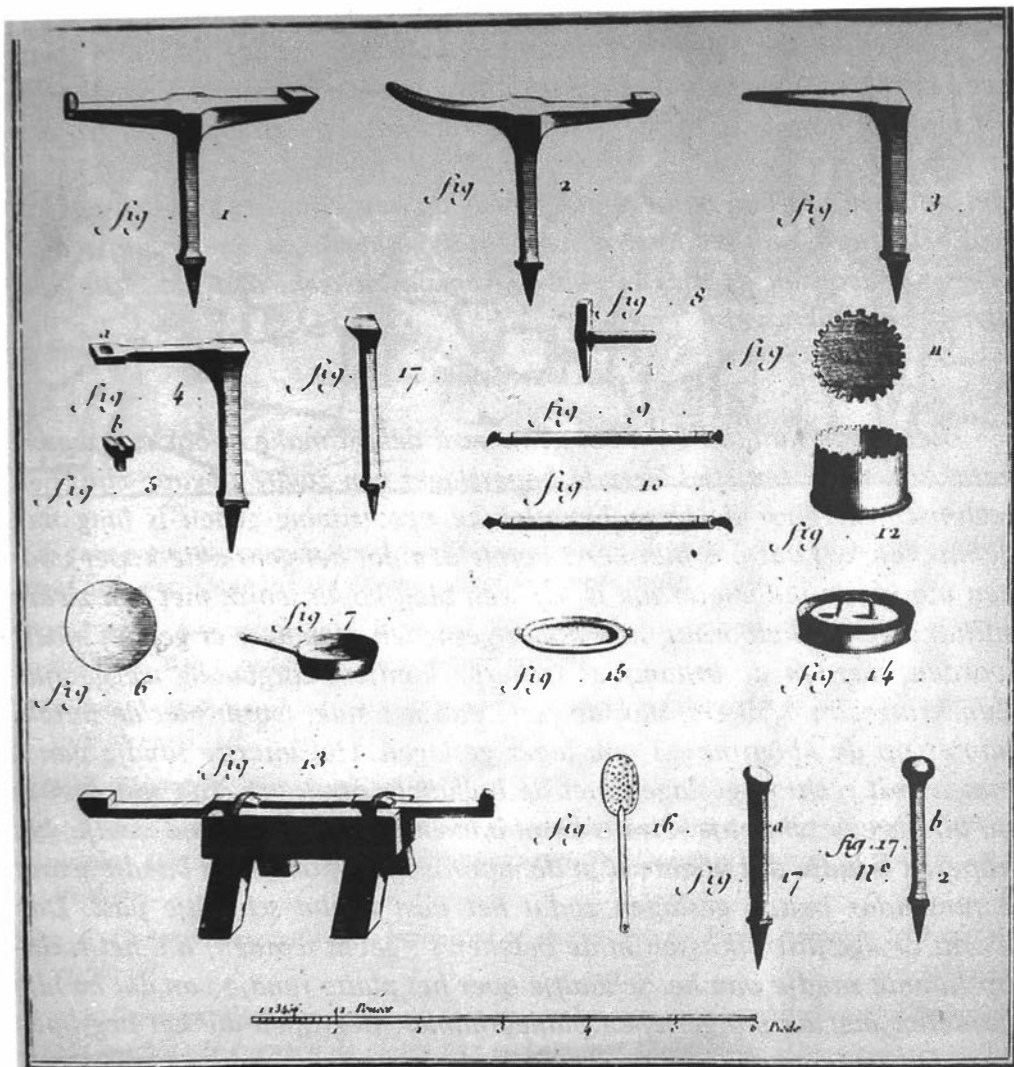

Fig. 1. Tweearmig aambeeld of speerhaak (bigorne)

Fig. 2. Planeer- en intrekhamer

Fig. 3. Eenarmig aambeeld voor de toot

Fig. 4 en 5. Aambeeld. b komt in a om kraagje te slaan

Fig. 6. Bodem om in te solderen

Fig. 7. Pan uit één stuk gehamerd

Fig. 8. Planeer- en intrekhamer

Fig. 9. Krabber om bast te verwijderen

Fig. 10. Krabber om koper te verwijderen

Fig. 11. Klaargemaakte bodem

Fig. 12. Lijf waarin bodem wordt gesoldeerd

Fig. 13. Schraag of paardje om zittend te kunnen werken op speerhaak (fig. 1)

Fig. 14. Taartvorm met deksel en oortje

Fig. 15. Schenkbordje uit één stuk gehamerd

Fig. 16. Spaan

Fig. 17. Staken om ijzer op te planeren

M. DIDEROT et M. D'ALLEMBERT, *Encyclopédie*, Tome III, Paris 1753, Chaudronnier Grossier.

Hengsel of heis met vast en draaiend deel.

Het vaste deel wordt uit zwaardere plaat gekapt dan de moor. Deze twee stukjes koper hebben de vorm, als een silhouet van een borstbeeld. Zij worden aan de moor gehecht met klinknagels. Een bij de tuit en een er tegenover.

Het hengsel kan een mooi ovaal gevormde buis zijn, het kan ook een lat zijn. De twee «uit-einden» worden plat geslagen en «naar zijn werk» gezet. Er worden gaatjes in geboord en vastgehecht aan het vaste deel met twee klinknagels.

Deksel

Een nauwsluitend en mooi gehamerd deksel maken voor een waterketel zou voor een stiel-lerende koperslager een zware opgave zijn. Een technisch en voor de lezer bevattelijke beschrijving geven is lang niet gemakkelijk. Laat ons hier eerst vermelden dat het gebruikte koper voor een moor één millimeter dik is. Uit een blad koper wordt met een zware snijtang een cirkelvormig stuk koper gesneden. Wanneer er gekapt moest worden, werden de braampjes (scherpe kantjes) zorgvuldig weggevijsd. Een kring van 1,50 cm, aan de rand van het stuk, wordt met de intrekhamer op de «bigorne» 3 mm lager geslagen. Het uiterste randje van 2 mm wordt recht op geslagen met de bolhamer op de tas. Het stuk ziet er nu uit als een schaalte. Straks komt binnen dat recht opstaand randje, het koperen bandje dat klemvast in de mooropening komt. Dat bandje wordt 2 mm naar buiten geslagen zodat het juist in dat schaalte past. Dan wordt er «geklis» (klissen in de betekenis : gevat worden) d.i. het recht opstaande randje van het schaalte over het platte randje van dat bandje hameren met de platgeslepen planeerhamer. Begrijpen die het begrijpen kan. Dit is de gewone wijze om de bodem van vaatwerk te vernieuwen. Aan dit stuk komt dan een oortje in de vorm van een korfboog. Er wordt een reepje koper van 6 mm gesneden op gepaste lengte. Aan beide zijden wordt de rand zo naar binnen geslagen dat het bandje dubbel zo dik wordt. Dit oortje wordt met twee klinknagels vastgehecht.

Nog even de techniek van klinknagels plaatsen beschrijven. In het oortje worden twee gaatjes geboord, in het scheelte wordt de doorslag geplaatst, de slagen opgevangen met de aantrekker. De klinknagel wordt, met het voetje binnenwaarts door oortje en scheelte geslagen en op de tas gelegd. De aantrekker schuift over de klinknagel, even aantrekken, drie slagen over de klinknagel, die wordt er dikker door en houdt aldus de twee stukken bij elkaar. Om de scherpe kanten en braampjes van de klinknagel te verwijderen wordt de dopper erop gezet en het wordt een half bolletje, waaraan men zich niet meer kan schenden. Het scheelte is af.

Plaat III. Frans koperslagersatelier voor vaatwerk, 18de eeuw.

Op deze prent kan men de verschillende bewerkingen volgen bij het vervaardigen van huisraad in koper. De fabrikage gebeurt echter niet altijd in deze volgorde.

Fig. 1 en 7. Een werkmán is bezig met een speciale hamer een onafgewerkt vat «in te trekken», d.w.z. onder of boven smaller maken.

Fig. 2 en 3. Polijstmachine, bestaande uit twee delen : het vliegwiel en de stoel waarin het stuk klemvast zit.

Fig. 4. Afgewerkte pan wordt vertind.

Fig. 5. Dit ijzer wordt in de vakterminologie - ook in Vlaanderen - tas of ook soms staak genoemd. Het wordt o.a. gebruikt om klinknagels te plaatsén. De tas dient ook om «in te trekken».

Fig. 6. Gezel is bezig teil «uit te hameren» of «bol te zetten». Bij het hameren zet koper een vijfde uit.

Fig. 8. Twee gezellen zijn bezig een fornuis aan het samenstellen dat uit verschillende platen bestaat. Ze brengen de platen aan mekaar met klinknagels.

Chauderon : ustensile de cuisine qui est ordinairement ou de cuivre ou de fer de fonte, avec une anse de fer mobile : cette anse sert à le suspendre sur le feu à une crémaillère.

Chauderonnerie : marchandise de chaudières, chauderons et autres ustensiles de cuisine.

Chauderonnier : ouvrier autorisé à faire, vendre et faire exécuter toutes sortes d'ouvrages en cuivre, tels que chaudière, chaudredon, poissonnière, fontaine; en qualité de maître d'une communauté appelée des chaudronniers.

On donne le nom de «chaudronniers au sifflet» à ces ouvriers d'Auvergne qui courent la province et qui vont dans les rues de la ville, achetant et revendant beaucoup de vieux cuivre, en employant peu de neuf.

Chaudière : un grand vaisseau de cuivre ou d'airain.

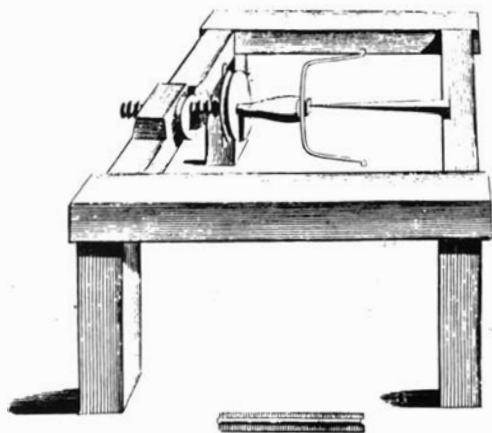
M. DIDEROT et **M. D'ALEMBERT**, *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers*. T. III; Paris 1753, p. 254, Pl. 1.

Reinigen en polijsten

Deze twee bewerkingen gebeurden vóór dat de tuit en het hengsel aangebracht werden, vermits het lijf van de moor nog op de draaibank moet. Het onafgewerkt stuk werd duchtig gewassen in een mengsel vitriool en water. Bij het wrijven gebruikte men de klodden van vlas, dit is de afval na het zwingelen of uitkammen. Deze klodden waren enigszins bestand tegen het invreten van de vitriool. De natte moor werd droog gewreven met rijnzand en opgepoetst met zaagmeel.

Onze Franse voorouders, afkomstig van de heerlijkheid Puymège, departement Corrèze deden het, volgens vermelde encyclopédie enigszins anders. Deze «chauderonniers» gebruikten puimsteen en houtskool, twee middelen die zij in hun bossen en in het Centraal Massief voorhanden hadden (Plaat I, fig. 10).

Het polijsten gebeurde op een primitieve draaibank, die afgebeeld staat op bijgaande gravure en waarvan een authentiek model een halve eeuw op onze zolder gestaan heeft en waarvan slechts één voornaam stuk aan vrouwelijke opruimzucht ontsnapte.

Prangstoel, onderdeel van draaibank

Plaat III. Deze gezel brengt met een zwengel het vliegwiel in beweging. Deze beweging wordt met een reep of dikke koord overgebracht naar de «poulie» een katrolwiel met twee versnellingen. Aan de as van de poulie is het stel gemonteerd te zien op bijgaande gravure. Het te polieren stuk wordt vastgeschroefd op de as van de poulie volgens de methode op de gravure en in ons bedrijf volgens bijgaande foto.

Bij het verder afwerken van onze moor zal die wel nog wat beduimeld worden, maar koperpoets brengt alles weer glanzend.

Terwijl nu het te polieren stuk op zijn ingebeeelde as op hoge snelheid draait, worden wollen lommen er tegenaan gedrukt tot het mooi glanst.

Verkoopprijs handgehamerde moor begin 20ste eeuw.

Hoewel we hierover geen schriftelijke gegevens hebben gevonden, meen ik toch dat een zegspersoon even betrouwbaar is al 't geschreven woord. Blijft dus de overlevering. Mijn oudste broer vertelt dat een knappe koperslager op twee dagen (2 x 10 uur) een moor moest kunnen maken. Twintig uur aan 0,30 Fr per uur is 6,00 Fr. Daar komt dan het koper bij, ik denk nog een 6,00 Fr, dat zou 12,00 Fr zijn.

De bodem van een koperen moor vernieuwen kostte 1,60 Fr. Een nieuwe koperen kolenschop, met steel, uit een stuk gehamerd, kostte 1,50 Fr.

Als besluit zou ik willen zeggen : «Mijn ouders, ze leefden lang en hadden vele kinderen (13). Ze hebben er veel, heel veel moeten voor doen, om ze groot te krijgen. We danken hen voor dat vele, dat ze voor ons gedaan hebben».

Georges Puimège

De auteur George Puimège

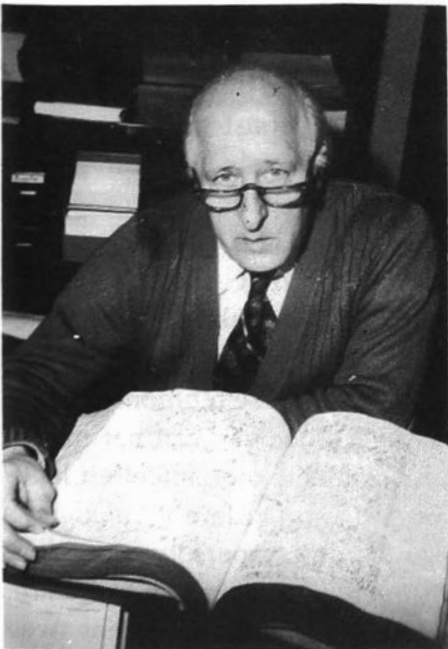

Foto : Raphaël Vanneste

Vader Alfons Puimège, gehuwd met Emma Ganseman, was koperslager van beroep. Maar het bedrijf volstond niet om zijn energie op te slorpen; daarnaast baatte hij een bloemisterij uit. Hij voorzag dat daarin sommige van zijn elf kinderen zouden kunnen hun brood verdienen, liever dan ze naar een fabriek te laten trekken. De kinderen mochten studeren.

Georges (° 1 okt. 1915) liep lagere school in zijn geboortedorp Zafelare. Hij volgde humaniora bij de paters Picpussen te Aarschot. Gezondheidsredenen verplichtten hem thuis te blijven. Aldus belandde hij op de bloemisterij van zijn vader. Vanaf okt. 1937 vertoefde hij in 't leger. Hij was gemobiliseerd, deed de achttiendaagse veldtacht mee en kwam in een krijgsgevangenkamp terecht. Op zijn verjaardag, 1 okt. 1940 werd hij «entlassen». Daarna begon voor hem een administratieve loopbaan in verschillende ministeries : Landbouw, algemene keuringsdiensten

voor zaaizaden; Nationale Landbouw- en Voedingscorporatie als zuivelverificateur. Van 1950 tot 1962 werkzaam in het Ministerie van Onderwijs, sectie algemene comptabiliteit. Van 1962 tot 1980 kwam hij in het Rijksarchief te Gent terecht. Hier was hij bekend om zijn grote dienstvaardigheid en spontane hulp die hij bood aan vorsers die voor het eerst kennis maakten met het Rijksarchief. Hij maakte zich vooral verdienstelijk voor het inventariseren van kaarten. Tevens was hij een aangename gids die honderden bezoekers heeft rondgeleid bij het bezoeken van de crypte van het Geraardduvelsteen waar het archief geborgen is.

In 1980 gaat hij met pensioen. Maar zijn heimwee naar collega's en de drang om mensen te helpen drijft hem elke woensdag naar het Rijksarchief, waar hij pro deo hulp besteedt, in allerlei opzichten.

Georges Puimège is geen beginneling meer in het vak. Zijn beroep en zijn drang naar de wetenschap brachten hem vaak in contact van historici, met het gevolg dat aan Georges gevraagd werd ook eens iets te schrijven. Aan dit verzoek gaf Georges graag gevolg.

Van zijn pen zijn de bijdragen, verschenen in het tijdschrift van de Heemkundige Kring «De Oost-Oudburg» belangrijk en omvangrijk. Zijn liefde voor zijn geboortestreek heeft Georges bewezen door talrijke studies over Zaffelare, verschenen in de Jaarboeken 1963, 1966, 1967, 1968, 1969, 1979 en 1980, met als titels : Het domein Ten Torre te Zaffelare; Het Provinciaal Domein te Zaffelare en Wachtebeke; Ter Rosen, heerlijkheid met lage justitie geëncloveerd te Zaffelare; De schoonste «Jachten» van Zaffelare werden provinciaal domein; Gerard de Duivel, zoon van Zeger, Heer van de Heerlijkheid Zaffelare; Lenen, laatschappen, vrij-eigendommen te Zaffelare; Grensschouwing te Zaffelare in 1549.

In zijn geboortedorp en omliggend gebied kent elkeen Georges Puimège. Hij is gewaardeerd voor zijn bereidwillig karakter en dienstbetoon. Sinds 1955 is hij bestuurslid van de Koninklijke Kultuurvereniging en werkt actief mede aan de organisatie van de jaarlijkse tentoonstellingen of andere manifestaties. Hij is ook een vurig verdediger van het milieu. Door zijn optreden en tussenkomst werd reeds menig monument en landschap officieel geclasseerd en aldus gevrijwaard van verdere vernietiging. Georges Puimège is ook de persoon geweest die de zegspersoon was, wanneer onze Bond om inlichtingen verzocht over de reuzen van Zaffelare. Hij bezorgde ons niet enkel documentatie en foto's, maar eveneens twee reuzenlieden met tekst en muziek (O.V.Z., 49ste jg. 1974, blz. 207-208).

Ten slotte moeten we Georges ook nog belichten als medewerker aan opname en montage van filmen over heemkunde. Zo is ons bekend : Langs 's Heren straeten 't Safflar; Het land der donken, duizend jaar; Terug naar de bakermat (genealogie); Landdagen van heemkunde; Zaffelare; Feodale en actuele Desteldonk; Provinciaal Domein Wachtebeke.

R.vd.L. en M.D., redactie

Dienst voor Volkskundige enquêtes in Vlaanderen

**BRONNENMATERIAAL VOOR HET INVENTARIZEREN
VAN AMBACHTELIJK LANDBOUWGEREEDSCHAP
DE LANDBODE, 1891-1914 (*)**

43. Alex LATOUR (verdelers) Roloux-Luik 1911
Beetworthezaaier 'Darras', zaait 6 kg per hectare, legt de granen in de grond op gevraagde afstanden van 22, 25, 28, 30 of 32 cm, volgens het getal planten welke men per ha. begeert
deze neerleggingen zijn gedaan op 5 cm lengte derwijze dat de granen zich niet raken en aldus van elkander verwijderd blijven van ongeveer 1 cm.
44. Edm. LAVAERTS (verdelers) Aarschot, Leuvensestraat 1898
Stoffelmachien 'H. Jacobs', om beeten en aardappelen te kuischen, neemt het onkruid weg zonder de beeten en aardappelen te schaden, een man kan op zijn gemak een half bunder schoffelen, zonder dat men eenen tred op het land zien kan
45. Emile LIEGEOIS (verdelers), Battice 1914
Besproeier 'Aile'.
46. Werkhuizen LONTIE (konstruktie), Leuven 1901
Centrifugale handafromer
47. A. MAGNEE-ROUFFART (verdelers), Donceel (Rémicourt) 1904
Trekmachien 'Ivel'

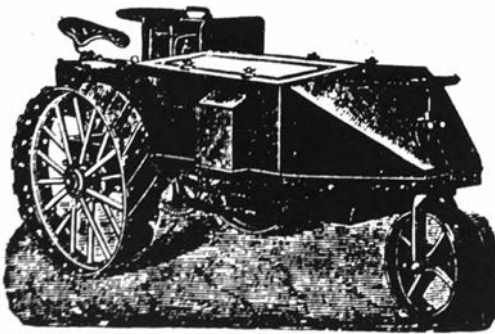

Fig. 10 : De eerste traktor in België ingevoerd, zoals voorgesteld in de advertentie van 30 april 1904 (XIV, 18, blz. 345).

48. M.J. MAUFROIT-WATERLOT (konstruktie), Boulriers (Henegouwen) 1904
Eetbakken

(*) Vervolg van OVZ 56 (1981) 57-64, 111-120

49. **Ph. MAYFARTH & Co (konstruktie), Fabrik van landbouwwerktuigen.** 1903
Frankfort a/Main (Dtsl).
 Een-, twee- en meerschaarploegen 'Normaal', *gebogen ploegbalk, eventueel stof-dichte naven*
 Zaaïmachienen, dorschmachienen en maneges, wanmolens, graanmolens, stroo-snijders, bietensnijders, gierpompen, melkontromers, meelmolens, zelfwerkende besproeiers 'Syphonia'.
 Oogst-machienen 'Noxon', *hoge wielen van 92 cm,* 1909
 uitroeires met veeren, ontromers 'Croso', aalpompen, geven 300 lit./min., eggen
 Handkrachtdorschmachienen, *met manegen en motor,* 1911
met rolballenkussentjes, met of zonder kuisching
50. **Alfred MELOTTE (konstruktie/verdelers), Werktuigmaker, Gemblours** 1899
 Stalen ploegen met vervangbare stukken
 Nieuwe amerikaansche maai- en bindmachine 'Milwaukee' 1900
 Paardenhouw met 3 rijen voor beetwortels 1908
verbetering : de vervanging der houten tremen door tremen in hol ijzer, de twee dwarsche baren die de mensen dragen zijn geheelmaal vast
 Paardenhak met 3 rijen voor beetwortels, *de tremen kunnen in de hoogte* 1909
geregeld worden, de afstand tussen de messen kan veranderd worden de wijze van aanzetten der articulatiën is helemaal nieuw, de schaar- en de hartvormige messen worden gemakkelijk van hunne stangen afgevezen
 Dubbele brabantse ploeg, *28 verschillende soorten* 1910
 Enkele brabantse ploeg, *32 verschillende soorten*
 Eg 'Compound' : 4 soorten, 21 grootten
 Veelscharige ploeg, *8 verschillende soorten*
 Cultivator, 5 grootten
 Stalen voetploeg 1914

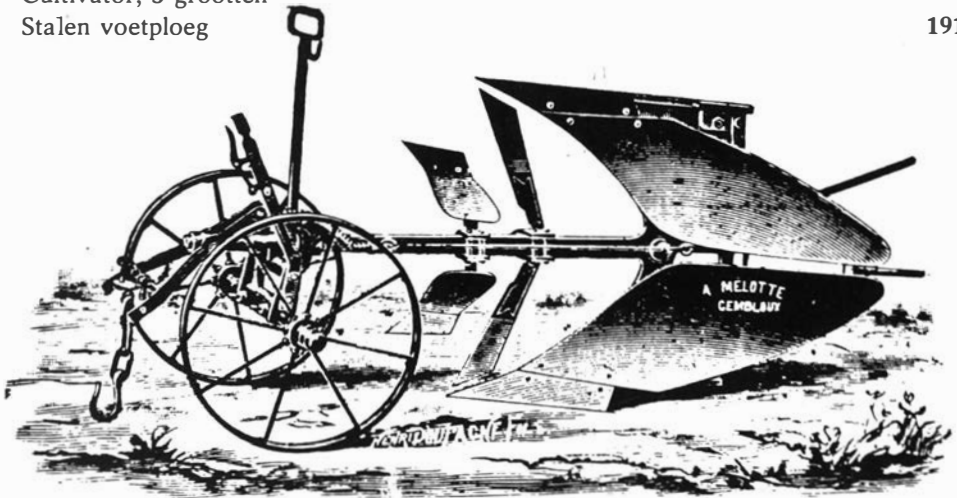

Fig. 11 : Dubbele Brabantse ploeg van Alfred Melotte

51. **Weduwe MELOTTE (konstruktie) Werktuigmakerij (Jules Melotte)** 1892
Rémicourt (Prov. Luik)
 Melotte's centrifugale handontroemer, *gezegd Belgische ontroemer, 150, 300 lit./uur.*
 Karnen, kneders, koelbakken, melkvazen, roommeters thermometers
 Nieuwe ontromer voor kleine boerderijen, *0,70 m. hoog* 1901

52. **Werkhuizen METEOR (konstruktie), Kaïn (bij Doornik)** 1907
 Stalen eggen brevet Ir. A. Laacke, van 1m. tot 3m50 en meer, voor een man tot twee paarden, spreidt regelmatig meststoffen open, vernietigt de molshopen
53. **Belgische Agentschap MILWAUKEE (verdelers), Agence Générale Belge des Machines Milwaukée, Doornijk, Viaducstraat, 52** 1909
 Oogstmachien 'Milwaukée'
54. **Gebroeders MONTFORT (konstruktie), Gebrevetteerde machienbouwers, Trooz (prov. Luik)** 1901
 Aalpompen, stelsel L. Monfort
 Aalpompen 'Montfort', gevende 400 lit./minuut 1909
 Zuigpomp met dubbele werking, gevende 1000 lit./minuut
55. **NAGEL & HERMAN (konstruktie), Machinenfabriek en ijzergieterij Brussel, Birminghamstraat, 54-62** 1899
 Petroleum-locomobile met petroleummotor
56. **Emile PANZER (verdelers), Antwerpen, St.-Laureinsstraat, 98** 1899
 Basculerende veekweektoestellen, voor 't koken van allerhande voedermiddelen, fabriek Otto Brünnner, Artern (Saksen)
57. **N.V. PERSOONS (konstruktie), Thildonk-Wespelaer** 1901
 Belgische melkontroomers stelsel 'Persoons', met de hand van 100 tot 500 lit./uur, met beweegkracht van 1000 tot 2000 lit./uur
 Ontrooier 'Persoons', nieuw model met ophangenden bol, vereist, door zijn zelfoliën, maar 2-maal per jaar olie 1908
58. **Chr. RAQUET (verdelers), Brussel, Bleekerijstraat, 15** 1901
 Afroemer 'Dürkopp', 60 tot 250 lit./uur, beweging op kogels, met ingrijpingen en met koord, een enkele vernikkelde kom zonder afsluitingen, bewegingen en lagen op houtblokken
59. **RELECOM en zoon (konstruktie), Ingenieurs-fabrikanten Werkhuizen te Halle, depot te Brussel, Karthuizerstraat, 11** 1896
 Installatie van landbouwstokerijen
 Melkerijmaterieel: melkkruiken, afkoelers, roompotten

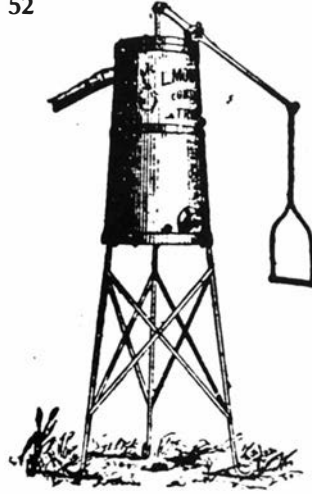

Fig. 12 : De aalpompe
'Monfort'

Fig. 13 : Melkkruik uit
de Werkhuizen Relecom

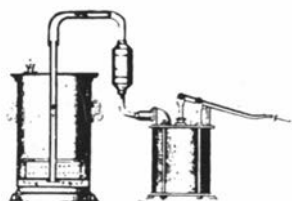
60. RIMANQUE gebroeders (konstruktie), Hoegaarde 1902
Aalpompen met ketting, *onbevriesbaar*, 250 lit./uur
61. ROLLAND, FRANCOIS en Cie (konstruktie), Brussel, Gheudestraat 13 1891

DE LUCHTKARN

(Een nieuw Botervat)

van ROLLAND, FRANÇOIS en C^o
13, Gheudestraat, Brussel (Zuid)

gebreveteerd in alle landen

Met deze karn wordt de boter direct, in den tijd van enige minuten, uit de melk getrokken. De afrooming is niet noodig zoo min al andere beweegbare kracht. Het handwerk is zeer gemakkelijk; de boteropbrengst is groot en de boter en de nevenprodukten (karnmelk, enz.) zijn van zeer goede kwaliteit.

Talrijke proeven zijn in de aanwezigheid van bevoegde personen gedaan geworden.

Fig. 14 : Advertentie 'De Luchtkarn', 12 dec. 1891 (I, 33, blz. 8)

62. Edward de SAINT-HUBERT N.V. (konstruktie), Orp-le-Grand 1908
Zaaituig 'de Simplex', melkontromer 'de Volmaakte' ('La Parfaite'), model 1908,
Mestrooier 'Schloër', landvetteverdeler
Ontroomer 'Diabolo' 1910

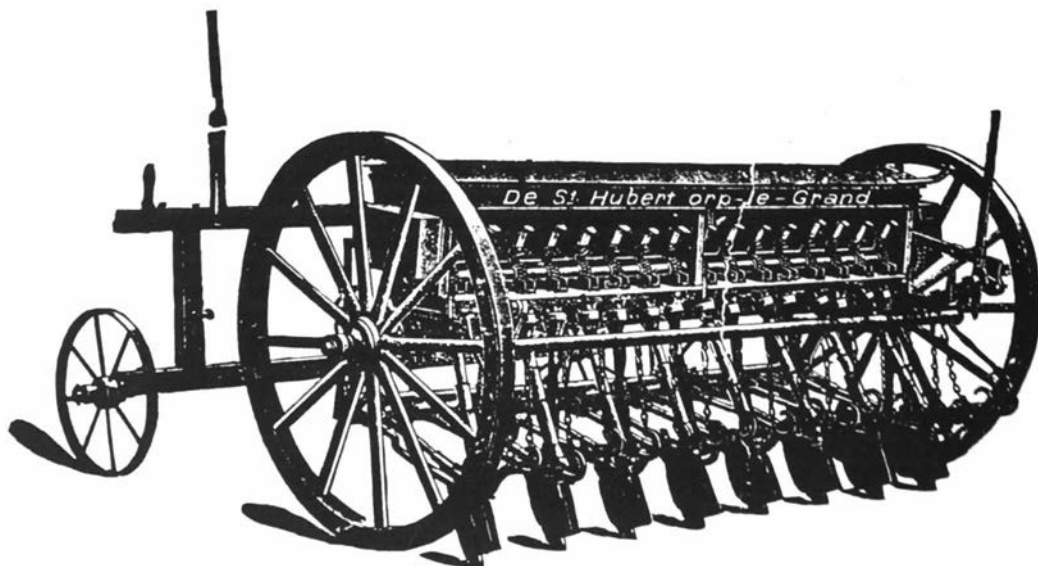
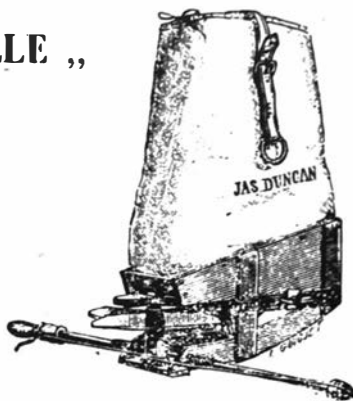

Fig. 15 : Het zaaituig 'Simplex'

63. **Armand SCHAAN (verdelers), Antwerpen, Turnhoutse Baan, 396** 1903
 Belgische afromer 'La Campinoise', *bol in 2 stukken zonder vijzen noch caoutchouc voegen, roomt 75 à 300 lit./uur*
64. **H. SCHNEIDER (verdelers), van Märkische Maschinenbau-Anstalt Teutonia te Francfort o/Oder (Dtsl.), Brussel, Berckmanstraat, 129** 1909
 Ontroomer Titania, *een enkel stuk in den bol, geen halskussen*
65. **F. SCHOONJANS (verdelers), Gent, Wondelgemstraat, 13** 1893
 Hand-, manege- en stoommelkerijen, Fleischmann's transportkranen, Roomkuipen 'Fleischmann', melk- en roomafkoelers 'Schmidt', boterkneders 'Bradfort'
66. **SCHOONJANS EN GEENENS (verdelers), Gent, Hofstraat, 24** 1901
 Echte melkkannen 'Fleischmann', *met of zonder caoutchouc, met luchtichte sluiting, Patent Fleischmann Mödling*
 Afromers 'Alexandra', *voldoende voor 6 koeien*
 Nieuwe afromers 'Helice', 75, 150, 300, 500, 900, 1500, 2000 lit./uur
 Karnen en kneders 'Bradford', pasteuriseertoestellen 'Triumpf', Ijs- en koelmachines 'Quiri-Rau'
67. **E. & L. SNOECK Gebroeders (verdelers), Aeltre-bij-Gent** 1909
 Ontroomers 'Meys-Original', *met loshangende bol, melkbak in stalen vertinde plaat uit één stuk zonder naad, het sluitingsstelsel of frein is van een verbeterd model, het binnenste van den bol is zeer gemakkelijk om kuisschen, fabrikant : Joseph Meys & Cie, Hennef/Sieg (Dtsl.)*
68. **E. THIENPONT (konstruktie/verdelers), Etichove (O.VL.)** 1891
 Sproeiers Duru en Loumaigne, *voor de aardappelplaag, in geel koper/in rood koper*
 N.B. : schreef een brochure van 52 blz. over de bestrijding van de aardappelplaag (met ill.)
69. **August THOMAS (verdelers), Ingénieur, Bergen** 1897
 Pik- en maaimachines Buckey, maai- en bindmachines 'Buckeye', Beetenzaadplanter 'Bedoret', *bestaat uit eene rollende schijf, voorzien van vijf zuigers of staven die door eene karmossel of uitmiddelpuntig blaadje bewogen worden, en het zaad in de grond vastleggen. Wanneer de zuigers weder voorbij den trechter gaan worden zij door de karmossel naar het middelpunt getrokken en laten aan hun uiteinde eene opening of holte die het zaad ontvangt en gevuld blijft tot zij op den grond gekomen door de neergaande beweging der zuigers geledigd wordt. De afstand der kuiltjes is stipt geregeld, gewoonlijk is hij van 0 m 28. De plantingswijze vergt maar van 8 tot 12 kil. zaad per hectaar. Elk kuiltje behelst van 5 tot 8 zaden.*
70. **G. THOURET (verdelers), Doornijk** 1892
 Draagbare zaaimachine 'La Trouvaille'

DE DRAAGBARE ZAAIMACHIENE

“ LA TROUVAILLE „

Het betere werk van dit draagbare zaaitoestel in vergelijking met de zaaing uit de volle hand is niet te betwisten.

De beste zaaier kan met dit kleine werktuig niet kampen als men rekening houdt van de hoeveelheid en de regelmatigheid van het geleverde werk.

Ieder landbouwer die het beproefd heeft, neemt onmiddellijk aan dat hij tijd wint en zich zelve en zijnen werklieden een lastig werk bespaart, wanneer hij zich van die zaaimachine bedient. Bovendien de regelmatigheid van het zaaien en de juistheid der hoeveelheid graan die men uitzaaien wil, volgt nog eene aanzienlijke besparing op het zaad.

Als beschrijving van dit toestel kunnen wij niet beter doen dan een uittreksel te geven uit het artikel in *La Gazette du Village* verschenen : - De draagbare zaaimachine is in staat bij alle teelten overgroote diensten te bewijzen. Dit werktuig is zeer praktisch, het is de eenvoudigheid zelve; het zaait met eene volkomene regelmatigheid alle soorten van granen en zaden.

- De machine is samenge-teld uit een koffer met afhellenden bodem, waarboven een zak staat van ongeveer 25 liters inhoud; in den koffer staat een roerer die het zaad op eene lichte schaal met vleugeltjes doet vallen. Die schaal, die als verdeeler dient, werkt als volgt : een stok gaat door het voorste deel der zaaimachine en draagt een riem die rond de as van den verdeeler gebonden is. De zaaier brengt aan den stok de beweging van den vioolstrijker, links dan rechts trekkende; de riem doet den verdeeler dezelfde beweging volgen, derwijze dat het zaad beurtelings rechts en links geworpen wordt. Daar op elk uiteinde de stok tegen eene veer stoot die hem terugduwt, zoo is er geen stilstand en houdt het uitstrooien van het zaad gedurig aan.

- Die handzaaimachine strooit alle graan of zaad uit, met de gewenschte hoeveelheid, op eene breedte van 8 à 15 centimeters ver-omkeer (gaan en keeren). Een gewone werkman bezaait 1 1/2 à 2 hectaren per uur. Het zaad wordt niet in de lucht geworpen, zoodat eene gewone wind er niet op vat. Het tuig kan geregeld worden om de gewenschte hoeveelheid te zaaien; de verdeeler kan dadelijk gesloten worden; de zak kan 25 liters inhouden en geheel de machine weegt 2 kilog. 750. Zij is sterk gemaakt en goed afgewerkt en geraakt niet uit den haak. Het toestel zaait tarwe in de ronde op 15 meters breed, haver op 11 meters en andere granen op 8 meters. »

Prijs per zaaimachine : 32 frank vrachtvrij. — Algemeen agent voor België :

G. THOURET, te Doornijk.

Fig. 16 : Advertentie voor de draagbare zaaimachine 'La Trouvaille' (II, 40, 1 okt. 1892)

71. Jos. TIXHON (konstruktie), Werktuigmaker, Fléron	1897
Centrifugale afromer 'Mélotte' (licencie)	
72. Leo VANDEN BROECK (verdelers), Antwerpen, Vlemincxstraat, 17 (bij de Beurs)	1891
Hand- en stoomcentrifugen, handcentrifuge van 'Lefeldt en Lentsch', melkerijtoestellen, landbouwtuigen, dorsmachienen, strooisnijders, koekbrekers	
Arenberstraat, 6	1898
Zaaimachienen van 'Rud Sack' van Leipzig, ploegen, idem, diepploegen, idem	
73. E. VANDENBUNDER, zonen (verdelers), van het Huis Steymel, Bassevelde	1907
Breddorsmachienen, draaien zo licht als een velowiel in 4 stofdichte, onverslijtbare billencoussinets met 2 rijen in ieder, een paardekracht om 600 schoventuur	

uit te dorsen, kunnen ook goed werken met een os of 2 koeien. Ook in voorraad : op billen draaiende van 550 kg. en ook in staalgeut (onbreekbaar) en ook modellen van 750 en 1125 kg. Onze manegen worden allen op poutrellen geplaatst met ijzeren dissels

Breiddorsmachienen, manegen met stalen as draaiende op billen (600 kg), 1908
machien met zift om met riem of engrenagie te werken, machien met schudder en zift

Aardappelluitroeier 'Frteur', één hectare kan uitgeroeid worden op 8 uren tijd, 1909
de beweging der inwerkstelling geschiedt automatisch bij middel van een hefboom, een ploegmes, verplaatsbaar op verschillende diepten, maakt den struik los, de vorken blijven altijd omlaag hangen, de wielen kunnen op verschillende breedten geplaatst worden

Nieuwe stelsels van dorsmachienen 'Freya', van het Huis Steymel Hennef 1910
Een machien bewogen door manege met twee paarden en een poney, die alle uren 350 tot 450 schoven goed uitdorscht, het stroo uitschudt en vooruitbrengt. De granenzift en de zift met den trichter aan, brengen het graan met klein kaf in een grooten best gemaakten wanmolen; deze staat onder de machien en binnen de stoel op een plancher, stoel waarop de machien staat. Deze wanmolen moet enkel het klein kaf er uit blazen en deze kan men op alle wijzen regelen, wind, snelheid, enz. De baan trieert ook de granen, het kleinste graan en kruidzaad en alles uit eens. Gansch zuiver komt het in een gesloten bak. Er zijn ijzeren bakjes die (op wijze van dragueur) het graan omhoog halen en het brengen in den zak. Het kaf vliegt tegen de plank waar het stroo langs komt, langs den kant hangt men een baalzeiltje en alles is klaar. Ook kan men ze plaatsen hoe en waar men wil daar zij met eene baar commandeert wordt; de batteur wordt door een riem gecommandeerd waardoor men bijna geen breuk aan de manege kan hebben. Men kan deze ook met een motor doen werken, er is enkel een poli op den batteur te steken om de riem op te leggen.

Afroomer 'Polar' van het Huis Steymel.

NN574. J. VANDEPONSEELE (verdelers), Huis, Geeraardsbergen, Groote straat, 40 1910
Machienen en melkontroomers van 'Lanz', Moto-dorsmachienen, met magneto of andere ontsteking voor alle ontolambare oliën, enkele en dubbele zuivere, Fabrikant : G. Biaudet-Fortin, Constructeur, Montéreau, Fr.
Manegen, Dorsmachienen, met hellend vlak voor één en twee paarden
Oogstmachien 'Massey-Harris'

75. Ch. VANDERVEKEN-FORTUNE (konstruktie/verdelers) Uitvinder-fabrikant 1907
Brussel, Cortenberglaan, 30
Automatieke besproeier de 'Rationnel', men heeft niet meer te pompen terwijl de besproeier zich ledig maakt, in zwaar rood koper, 13 lit. inhoud

Besproeier 'de Fortuné', zelfwerkend toestel onder luchtdruk, de verkregen 1909
drukking, geregeld door een veiligheidsklep, blijft in de vergaarbak zoolang men wil, men pompt niet meer gedurende het werk, 100 m² in 10 minuten, een hectare in een kleinen dag. Verlengsel om hoogten van meer dan 6 meters te bereiken (fakultatief)

Besproeier 'de Fortuné', 1912
 in rood koper, op mansrug,
 voor 18 lit. inhoud, voor 22
 lit. inhoud, met koperen
 verlengsel voor 3 m 60,
 voorzien van sproeistraal,
 in een bamboestok ver-
 werkt, op voertuig, voor 75
 lit, voor 100 lit.

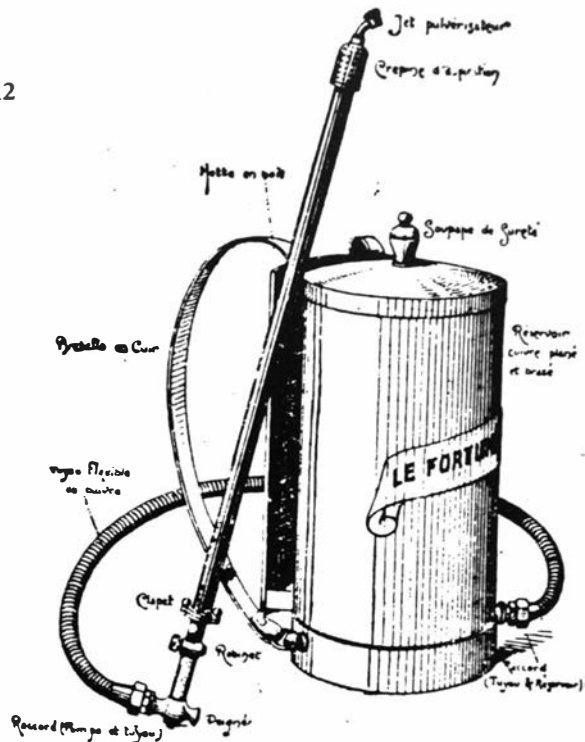

Fig. 17 : De besproeier 'De Fortuné'

76. Isidore VANDE WEGHE (konstruktie), Werktuigmaker, Gent, 1901
 Wondelgemstraat, 131
 Graankuisers, graanscheiders (trieurs), moutkuisers, wanmolens met beweegbare zift.
77. Petrus VAN STALLE (verdelers), Denderleeuw (Statie) 1905
 Aardappelsproeier 'Ampe- Kopersulfaat', (blauwe aluin), 4 reken te gader
78. Edm. VAN ZULPELE (verdelers), Brussel, Avenue d'Auderghem, 44 1908
 Afroomers met hangende bol
79. VENTZKI (verdelers), Verdeelhuis van het konstruktiebedrijf A. Ventzki, A.G. 1910
 te Graudenz en Ventzki-Straub en C^o G.m.B.H. Göppungen (Dtsl.), Paris, Rue Ordener, 60
 Cultivator Ventzki, wordt ter plaatse veranderd in regeneratoor der weiden door de gewone tanden te verwisselen tegen speciale tanden.
 Speciale cultivator, voor wijngaarden, boomkwekerijen, dubbele regeling van breedte en diepte. Bereiding van het eten der dieren door het stoven met den stoom (koeketel)
 Hakster, aanhoogster met buigzame tanden
 Zaaituig Ventzki, met geboorde holten, dubbel mechanisme van veredeling
 Ploegen, eggen, hooiers, harken, ontroomers
80. J. WEIPERT & zoon (konstruktie) Heilbronn (Württemberg) 1901
 Rapensnijders met breekrollen of messen, pletmolens met vermaalschijven of geribde rollen
81. Gebr. WELGER (konstruktie), Wolfenbütel (Dtsl.) 1908
 Pressen voor lang stroo, met zelfbinder en kortstrooewegvoerder

82. J. WYNGAARD (verdelers), Rémicourt

1904

Karnen 'Gouden Knop', Tuimelkarntonnen 'Ideal'

Beide fabrikatie : R.A. Lister & Co Ltd, Dursley (Eng.)

MACHINES EN MERKEN

Om de vorige hoofdstukjes overzichtelijker te maken rangschikken we hieronder de verschillende machines-met-merknaam (niet de hierboven vermelde merknaam-loze machines!).

Dit geeft beter een benaderend idee van het reeds vóór 1914 op de markt wassende aantal modellen, dus in konstruktie en werking duidelijk te onderscheiden uitvoeringen van éénzelfde funktionele produkt.

Worden achtereenvolgens vermeld :

kolom 1 : machine-soort

kolom 2 : het merk

kolom 3 : de konstruktie- of de verdelende firma

kolom 4 : vermelding van de eventuele aanwezigheid van een afbeelding van de machine.

Aardappelrooier

Frateru

E. Van den Bunder

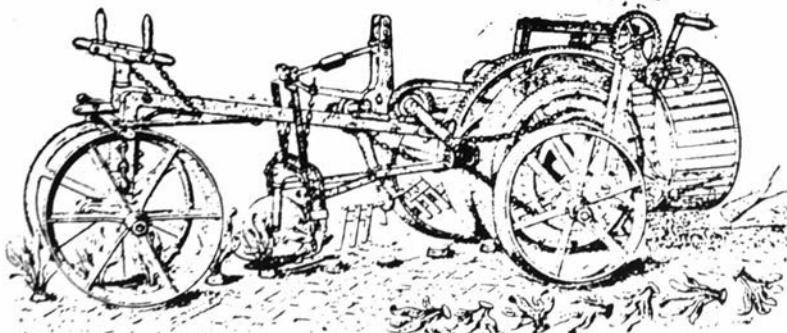
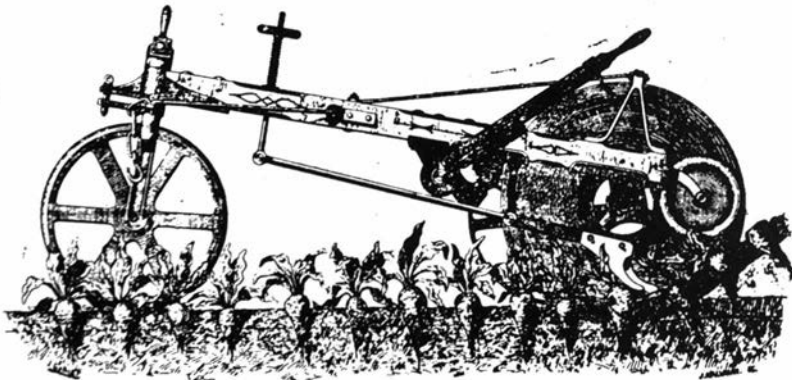
ill.

Bietenrooier

Frennet-Wauthier

L. Frennet-Wauthier

ill.

ARRACHEUR-DÉCOLLETEUR avec CHASSE-FÉUILLES et DÉCROTTEUR de BETTERAVES.
Système L. FRENNET-WAUTHIER, constructeur à LIGNY (Belgique)
MODÈLE PERFECTIONNÉ 1896 — BREVETÉ EN TOUS PAYS.

Fig. 18 : De bietenrooier van Frennet-Wauthier
(I) V, 1 = 5 jan. 1895, (II) VII, 28 = 10 juli 1897

Breek- en pletmolen Cultivator	Weipert	Weipert J.	ill.
	Ventzki	Ph. Berger Ventzki	ill.
Dorsmachine	Melotte	A. Melotte	ill.
	Beaupré	L. Devos G. Beaupré	ill.
	De Kroon	B. Grégoire	
	De Roover	L. De Roover	
	Fortin	J. Vandeponseele	ill.
	Freya	Van den Bunder	
	Gregoire	B. Gregoire	
	Lanz	E. Burberg J. Haverals H.G. Dupmeyer	ill.
Eg	Mayfarth	Ph. Mayfarth	ill.
	Steymel	Van den Bunder	
	Winterberger	J. Ascoop	ill.
	Compound	A. Melotte	ill.
	Meteor	Werkh. Meteor	ill.
Graanmolen	Syracuse	G. Duchamps	ill.
	Albion	Frennet-Wauthier	
	Edlington	Ph. Berger	
	Excelsior	R. De Schepper	
	Lanz	M.G. Dupmeyer	ill.
	Victorie	A. Jaspers	
Hooiharkmachine	Mac Cormick	A. De Saegher J. Haverals	
Ijsmachine	Osborne	A. De Saegher	
	Douane	R. De Schepper	
	Quiri-Rau	Schoonjans & Geenens	
Karn	Belgica-Victoria	A. Delmotte	ill.
	Bradford	F. Carlier P. Gillain F. Schoonjans Schoonjans' & Geenens	
	Gouden Knop	J. Wyngaard	
	Ideal	J. Wyngaard	ill.
	Japy	P. Berger	
	Rolland	Rolland, François	ill.
	Succes	F. Carlier	
	Victoria-Waide	O. Braeckman	ill.
	Brünner	E. Panzer	ill.
	Ventzki	Ventzki	ill.
Locomobielen	Ivel	A. Magnee-Rouffart	ill.
	Lanz	E. Burberg	ill.
Maaimachine	Nagel & Herman	Nagel & Herman	
	Adriana Buckeye	A. Thomas F. Carlier	ill.
	Mac Cormick	A. De Saegher	
	Massey-Harris	J. Vandeponseele	ill.
	Milwaukee	Belg. Ag. Milwaukee	ill.

	Noxon	P. Mayfarth	ill.
	Osborne	A. De Saegher	
Maai- pikmachine	Milwaukee	A. Melotte	ill.
	Johnston	A. Closset	
Melkafkoeler	Lawrence	R. De Schepper	
	Schmidt	F. Schoonjans	
Melkkruik	Fleischmann	L. Geenens	ill.
	Relecom	Relecom	ill.
	Ronet	R. De Schepper	ill.
Melkweger	Exact	Schoonjans & Geenens	
	Primus	Schoonjans & Geenens	
	Swartz	R. De Schepper	
Meststrooier	Dehne	G. Boden	
	National	L. Frennet-Wauthier	
	Schlöer	E. de Saint-Hubert	ill.

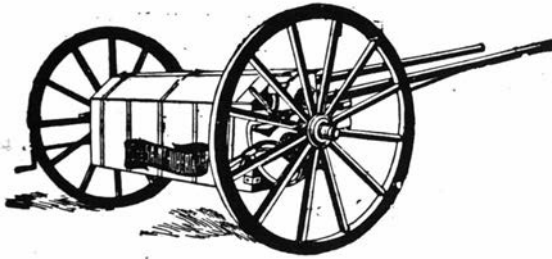

Fig. 19 : De meststrooier 'Schlöer' (XIX, 49 = 4dec. 1909 blz. 968)

Ontromer	Alexandra	Mtsch. der Doks	ill.
		Schoonjans & Geenens	
	Alfa-Laval	P. Gillain	
	Burmeister Wain	R. De Schepper	
		M. Bassèque	
	Campinoise	A. Schaan	ill.
	Croso	J. Cronenburg	ill.
		P. Mayfarth	
	Diabolo	E. de Saint-Hubert	ill.
	Domo	O. Baeckman	ill.
	Dürkopp	Dürkopp & C°	ill.
		C. Raquet	ill.
	Fénix	P. Berger	ill.
	Fortuna	O. Baeckman	
	Germania	F. Carlier	ill.
	Hélice	Schoonjans & Geenens	ill.
	Kroon	G. Duchamps	ill.
	Lefeldt en Lentsch	L. Vanden Broeck	ill.
	Lontie	Werkh. Lontie	ill.
	Lotos	P. Berger	ill.
	Melotte	Wed. Melotte	ill.
	Meys-Original	E. & L. Snoeck	ill.
	Polar	P. Berger	ill.
		Van den Bunder	
	Stilzwijgende	F. Carlier	ill.

	Titania	H. Schneider	ill.
	Tubular	O. Baeckman	ill.
	Westa	O. Baeckman	ill.
Pikmachine	Adriana Triumf	F. Carlier	
	Buckeye	A. Thomas	
	Columbia Reaper	G. Duchamps	ill.
	Mac Cormick	A. De Saegher	
	Osborne	A. De Saegher	
Pasteuriseertoestel	Triumf	Schoonjans & Geenen	
Planter	Bedoret	A. Thomas	ill.
	Darras	A. Latour	ill.
Ploeg	Belgica	Mtsch. Belgica	ill.
	Crommelinck	C. Crommelinck	ill.
	Melotte	A. Melotte	ill.
	Normaal	P. Mayfarth	ill.
	Rud Sack	L. Vanden Broeck	ill.
	Syracuse	G. Duchamps	ill.
Pompen	Ideal	Gebr. Denis	
	Mayfarth	P. Mayfarth	ill.
	Monfort	Gebr. Monfort	ill.
	Rimanque	Rimanque	ill.
	Victoria	R. De Schepper	
Raapmolen	Jacobs	P. Jacobs	ill.
Rosmolen	Beaupré	L. Devos	ill.
Schoffelmachine	Jacobs	E. Lavaerts	
	Melotte	A. Melotte	ill.
	Ventzki	Ventzki	ill.
Sorteermachine	Massart	A. Closset	
Sproeier	Aile	E. Liegeois	ill.
	Ampe	P. Van Stalle	ill.
	Besnard	G. Duchamps	ill.
	Duru	E. Thienpont	
	Fortuné	C. Vanderveken	ill.
	Loumaigne	E. Thienpont	ill.
	Rationnel	A.M. Deklerck	ill.
		C. Vanderveken	
	Syphonia	P. Mayfarth	ill.
Stroppers	Lanz	E. Burberg	
Strosnijder	Lanz	M.G. Dupmeyer	ill.
	Mayfarth	P. Mayfarth	ill.
Voederbak	Maufroit	M.J. Maufruit-Waterlot	ill.
Windmolen	Gem	R. De Schepper	
	Halladay	R. De Schepper	
Zaaimachine	Mayfarth	P. Mayfarth	ill.
	Robillard	E. Degreef	
	Rud Sack	L. Vanden Broeck	
	Simples	E. de Saint-Hubert	ill.
	Trouvaille	G. Thouret	ill.
	Ventzki	Ventzki	ill.

Arnold ELOY

Boekbesprekingen

Archeologische en Historische Monografieën van Zuid-West-Vlaanderen. Deel I. HARELBEKE. bijdrage van R. Ooghe, F. Debrabandere en Ph. Despriet. Uitgave Archeologische Stichting voor Zuid-West-Vlaanderen, v.z.w. te Kortrijk, 90 blz, 61 ill.

Deze stichting wil op een uniforme wijze alle gemeenten van Zuid-West-Vlaanderen behandelen en een degelijk archeologisch-historisch overzicht brengen van het rijke verleden van het Schelde- en Leiegebied. Dergelijk opzet is lovenswaardig en aan te prijzen. Het weze een voorbeeld voor andere gebieden van het Vlaamse land.

Stelselmatig behandelen deze monografieën de historische woonkernen, de kerkelijke bouwkunst, de omwalde hoeven, de hoevetypes, moten en kastelen, landelijke versterkingen, bijzondere kadasterindelingen, bodem, relief en leefmilieu, molen, merktekens, enz. In konteksten worden wij rijkelijk ingelicht over het volksleven, waar-

door voor de volkskundige ook te putten valt.

De bibliografie en opgave van de belangrijkste archiefbewaarplaatsen en musea maken van deze publikaties een zeer nuttig en bruikbaar basiswerkinstrument. De namen van de auteurs zijn een waarborg voor de degelijkheid, trouwens Debrabandere en Despriet zijn voor ons geen onbekenden en ook niet aan hun proefschrift toe, de talrijke vroeger ons gebrachte publikaties, vrucht van hun sterk gemotiveerde inzet, zijn de getuigen van eruditie en kennis. Ten zeerste aanbevolen.

A.G. Homblé

Ph. DESPRIET. *Twintig Zuidwestvlaamse hoeven.* Tweede deel, uitgegeven Kortrijk, 1980. Besteladres: Filips van de Elzaslaan 4 te 8500 Kortrijk, 165 blz, 124 ill.

Dit tweede deel in de reeks historische hoeven moet niet onderdoen voor het eerste deel van de auteur, waarvan de uitgave uitgeput is. Het tweede deel bevat een aanvullende reeks van twintig hoeven, stammende uit de 17^e en 18^e eeuw waarvoor de auteur een grondig vorsingswerk in verschillende archiefdepots uitvoerde en daarmee zijn veldwerk en onderzoekingen vergeleek.

In dit werk wordt terecht onderlijnt dat de geschiedschrijving van een dorp afhankelijk is van al dan niet aanwezige hoeven en niet alleen van de dorpskerk. Zijn het niet de agrarische vestigingen die aan de oorsprong liggen van het ontstaan van een dorpskerk?

De auteur verklaart in zijn inleiding:

Toen we aan de hand van archiefonderzoek, de studie en de opmetingen van de gebouwen en het archeologisch bodemonderzoek de geschiedenis van de hoeven samenstelden, bleek al vlug hoe weinig we eigenlijk van het werkelijke verleden weten en hoe gering onze kennis wel is.

We moeten bekennen dat Despriet hier nogmaals zijn baanbrekend werk met nauwgezette wetenschappelijke accuraatheid vervult. Hij legt voor de toekomst een schat van geschiedkundig materiaal vast. Wij stellen ons echter de vraag wie doet dit na voor Oost-Vlaanderen?? Wij kunnen in deze provincie alleen maar het pogen van de architect Romano Tondat uit Eeklo voor wat het Meetjesland betreft aanwijzen.

Heem- en volkskundigen zullen in het

werk van Despriet ook gegevens aantreffen die verwijzen naar het vroegere volksleven en bepaalde gebruiken. Het foncier, de afhankelijkheid, cijns, pachtcontracten, beslechtingen bij geschillen, erfenissen, enz. zijn zoveel inlichtingen over waardevol materiaal. Met genoeg lezen wij ook het

pleidooi van de auteur om menige waardevolle hoeve te vrijwaren van een ziellose verbouwing of van afbraak te redden door deze op te nemen als beschermd monument. Wij besluiten met deze tweede uitgave zeker warm aan te bevelen.

A.G. Homblé

Jos GHYSENS, *Een musicerende stad*. Uitg. Genootschap voor Aalsterse geschiedenis, 1981, 417 blz., ill.

Met stijgende verbazing voor zoveel werklust ontvangt de recensent andermaal een boek van J. Ghysens (reeks Het Aalsterse volksleven nr. 4). In zijn eerste twee delen is het volkslied aan de beurt geweest met resp. *Het markt- en straatlied 1860-1950*, van eind 1978, en *Liedjes op populaire thema's 1950-1979*, van 1979. Het derde deel van de reeks behandelde De muziekschool te Aalst 1859-1979.

Het vierde deel waarvan eerst was aangekondigd dat het de periode 1900-1979 zou bestrijken met meer dan honderd muziek- en zangverenigingen, belicht nu uiteindelijk voor een veel ruimere periode (1860-1980) het leven en werken van 360 lokale initiatieven (ze zijn achteraan in een trefwoordenregister opgenomen).

Het boek is een echte geschiedschrijving van het Aalsterse muzikale leven in zijn ruimste betekenis geworden. Dat betekent dat een opsomming van geïnventariseerde personen, groepen en instellingen maar een flauw beeld kan geven van de inhoud: beiaard en beiaardiers, orgels en organisten, kiosken, fanfares, harmonies, symfonische orkesten, trompet- en trommelkorpsen, jazzband en ensembles, accordeonisten, volksmuziekgroepen, kamermuziekuitvoer-

ders, kerkkoren en zanggezelschappen, volksconcerten, kleinkunst, serenades, toneelkringen, bioscopen, muziek op school, jeugdkapellen, optreden van buitenlandse groepen, variété en cabaret, rock en pop en ga zo maar door. Uiteraard zijn die groepen zeer ongelijk: de ene zijn elitair, de andere eendagsvliegen, sommige alleen in één wijk bekend, maar als men alle gegevens bij elkaar legt, mag men spreken van een echte doorlichting van wat in een stad aan zeer gevarieerde ontspanningsvormen aanwezig kan zijn en hoe die ontspanningsvormen mee evolueren met de tijdsgeest. Die doorlichting wordt in dit boek overigens weer gesteund door tientallen foto's, de meest gedateerd, en voor de groepsfoto's is een poging gedaan om de gefotografeerden te identificeren.

Aalst zal op die manier wel de enige stad in ons land zijn die over zo een unieke informatie kan beschikken en de documentaire waarde ervan zal met de jaren nog toenemen. En J. Ghysens is nog niet aan het eind van zijn onderzoek: het vijfde deel wordt al aangekondigd onder de titel *Het herbergwezen 1885-1900*. Prosit.

JVH